

Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleri

(V)

Sadeleştirerek Neşre Hazırlayan
Nazif ÖZTÜRK

MEHMET NAZİF PAŞA

Manastır'lı Ali Efendi namında bir zatin oğludur. H.1241 / M.1825'de Manastır'da doğmuştur. Camilerde verilen derslere devam ederek Arapça ve Farsça'yı öğrenmiş, biraz Fransızca, Bulgarca ve Boşnakça'yı özel hocalardan talim etmiştir.

H.1257 / M.1841'de Ruscuk Tahrirât Kalemine devam etmiş, senede 400 kuruş maaşı hak ederek, Mirza Said Paşa'ya Mektupçu olmuştur. H.1262 / M.1845'de hâcelik rütbesini kazanmıştır.

H.1265 / M.1848'de 2.500 kuruş aylıkla Serdar Ekrem Ömer Paşa'nın Divan Kâtipliğine tayin edilerek, rütbe-i salise tevcih edilmiştir. H.1266 / M.1849'da aylığı 4.000 kuruşa yükseltilerek, Ömer Paşa ile birlikte Bosna'ya gönderilmiştir. H.1267 / M.1850'de rütbesi saniyeye yükseltilerek, Bosna Madalyası verilmiştir.

Şevval H.1269 / M. 1852'de 5.000 kuruş aylıkla Rumeli Kolordusu Tahrirâtı Mihimme Memuriyeti ile Şemni'ye gönderilmiştir. Cemaziyelülâ H.1270 / M.1853'de aylığı 7.500 kuruşa yükseltilerek, Miralay ödeneği tahsisi ile rütbe-i mütemayizî ve beşinci rütbe mecdî nişanı tevcih edilmiştir.

H.1271 / M.1854'de Mehmet Nazif Paşa Ordu ile birlikte Kırım'a gönderildi. Ünvanı değiştirilerek kendisine dördüncü mecdî nişanı, bir altın kılıç, Kırım ve Rumeli Madalyaları; ayrıca İngiltere Devleti tarafından Kırım Madalyası, İspanya Hükümetinden İzabel la Katolik nişanının beşinci rütbesi verildi. H.1272 / M.1855 senesi sonlarına doğru İstanbul'a geldi.

H.1273 / M.1856 senesi başlarında rütbe-i ülâ sınıfı sanisi ve 7.500 kuruş aylıkla Meclisi Muhasebe-i Maliye Azalığına, 14 Şaban H.1278 / M.1861'de 9.000 kuruş aylıkla Maliye Müsteşarlığı Muavinliğine tayin edilmiştir. H.1278 / M.1861 yılı sonla-

rında Karadağ ve Sırp olaylarının meydana gelmesi üzerine 9.000 kuruş aylık, 20.000 kuruş harcırah ve Memuriyeti Fevkalâde ile Niş'e gönderilmiş, üçbuçuk ay sonra eski memuriyeti olan Maliye Müsteşarlığı Muavinliğine dönmüştür.

10 Ramazan H.1279 / M.1862'de 15.000 kuruş aylık ve Rumeli Beylerbeyliği payesi ile Üsküp Mutasarrıflığına tayin edilerek, H.1282 / M.1865'de üçüncü rütbe mecdî nişanı tevcih edilmiştir. Cemaziyelâhire H.1285 / M.1866'da bu görevden istifa etmiştir.

14 Şevval H.1283 / M.1866'da 17.500 kuruş aylık ile Kudüs Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. O sırada Mehmet Nazif Paşa'ya İtalya Hükümetinden Ditali Nişanının Grand ofisiye rütbesi hediye edilmiştir.

H.1286 / M.1869 başlarında bu görevden alınarak üç ay sonra, 15.000 kuruş aylıkla Erzurum Vilayeti Merkez Mutasarrıflığına ve Vali Vekâletine tayin edilmiştir. Merkez Mutasarrıflığının kaldırılmasından dolayı iki ay açıkta kalmıştır.

H.1288 / M.1871 başlarında 17.500 kuruş aylıkla Saruhan Mutasarrıfı olmuş, Ramazan H.1288 / M.1871'de bu görevden ayrılmıştır. 22 Recep H.1289 / M.1872'de 20.000 kuruş aylık tahsis ve ikinci rütbe mecdî nişanı verilerek, ikinci defa Kudüs Mutasarrıflığına; 19 Rebiyülâhir H.1290 / M.1873'de 20.000 kuruş aylıkla Cezayir Bahrisefid Valiliğine atanmıştır. Zilkade H.1290 / M.1873'de bu son görevinden ayrılmıştır.

6 Muharrem H.1291 / M.1874'de 13.000 kuruş aylıkla Kıbrıs Mutasarrıfı olmuştur. Dokuz ay sonra a'şârdan dolayı bazı söylentilerin vuku' bulunması üzerine görevinden alınmıştır. Şurayı Devlette muhakeme edilerek, suçsuzluğuna karar verilmiştir.

Birinci sene açıkta kaldı. 22 Cemaziyelulâ H.1293 / M.1876'da rütbe-i vezaret ve 30.000 kuruş aylıkla Bosna Valiliğine tayin edildi ve sekiz

MEHMET ÂSİM PAŞA

ay sonra maaşı 40.000 kuruşa yükseltildi. Rebiyülâhir H.1294 / M.1877'de Valilik görevinden alındı.

Recep H.1294 / M.1877'de 25.000 kuruş aylıkla Yanya Valiliğine, 24 Cemaziyelûlâ H.1295 / M.1878'de 40.000 kuruş aylıkla Kosova Valiliğine tayin edilerek, 25 Ramazan H.1296 / M.1878'de aylığı 27.000 kuruşa indirilmiştir. Bu durumdan sonra istifa ederek, Zilhicce H.1296 / M.1878'de İstanbul'a dönmüştür.

7 Şevval H.1297 / M.1879'da 20.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine atanmış, 22 Muharrem H.1298 / M.1880'de Nezaret görevinden alınmıştır.

28 Cemaziyelûlâ H.1298 / M.1880'de 20.000 kuruş aylıkla Trablusgarp Valisi olmuştur. 8 Cemaziyelâhire H.1298 / M.1880'de birinci rütbe mecdî nişanı verilmiş, 15 Zilhicce H.1298 / M.1880'de bu görevden alınmıştır.

28 Şaban H.1300 / M.1882'de 17.000 kuruş aylıkla ikinci defa Cezayir Bahrisefid Valiliğine tayin edilerek, 1 Şevval H.1300 / M.1882'de birinci rütbe Osmanî nişanı ihсан edilmiştir.

25 Rebiyulâhir H.1301 / M.1883'de 17.000 kuruş aylıkla Hüdavendigâr (Bursa), 29 Rebiyulevvel H.1304 / M.1886'da 20.000 kuruş aylıkla Aydın, 4 Recep H.1305 / M.1887'de aynı miktarda maaşla Suriye Valiliklerine tayin edilmiştir. 22 Rebiyulâhir H.1307 / M.1889'da Şam'da vefat etmiştir.

Mehmet Nazif Paşa'nın Nazırlık döneminde; Varidâtı Umumiye, Masarifâtı Umumiye, Muhasebe, Mektubî, Tahsilat ve Teftiş Daireleri ile Memurini Hazine Encümeni'nin vazifelerine dair 5 Zilhicce H.1298 / M.1880'de Nizamname tanzim edilmiştir. Ayrıca birkaç cami de tamir edilmiştir.

Eski Hariciye Müsteşarı Mehmet Nuri Efendi'nin⁽⁸⁴⁾ oğludur. H.1243 / M.1827'de İstanbul'da doğmuştur. H.1257/M.1841'de Divanı Hümayun Kalemine aday memur olarak girmiştir.

H.1268 / M.1851'de Tahran Sefareti Başkatipliğine, H.1282 / M.1865'de Selânik'te teşkil eden Meclisi Muvakkat Başkanlığına, H.1274 / M.1857'de altıncı daire-i Belediye Müdür Muavinliğine, 18 Cemaziyelâhire H.1276 / M.1859'da Paris Sefareti Birinci Başkatipliğine, H.1278 / M.1861'de Birinci Mahkeme-i Ticaret Başkanlığına, Zilkade H.1280 / M.1863'de rütbe-i ulâ sınıf-ı sanisi ile Karasi Sancağı Mutasarrıflığına, Cemaziyelûlâ H.1282 / M.1865'de Divân-ı Muhâsebât-ı Mâliye âzâlığına, 8 Cemaziyûlâ H. 1284 / M.1867'de rütbe-i ulâ sınıf-ı ulâ ile yeni kurulan Divân-ı Muhâkemât-ı Mâliye Başkanlığına, 7 Muharrem H. 1285 / M.1868'de Divan-ı Muhâsebât Başkanlığına, 16 Muharrem H. 1286 / M. 1869'da rütbe-i vezâretle Edirne, 14 Recep H.1288 / M.1871'de Bosna Valiliklerine tâyin edilmiştir. Cemaziyelûlâ H.1289 / M.1872'de Valilik görevinden alınmıştır.

16 Zilkade H.1289 / M.1872'de Kastamonu, 14 Rebiyulevvel H.1290 / M.1873'de Trabzon, 1 Rebiyulevvel H.1291 / M.1874'de Tuna Valiliklerine tayin edilerek, 28 Cemaziyelâhire H.1293 / M.1876'da birinci rütbe mecdî nişanı verilmiştir.

25 Şaban H.1293 / M.1876'da ikinci defa Edirne Valiliğine, Ethem Paşa'nın Sadaretinde 21 Muharrem H.1294 / M.1877'de Adliye Nezaretine, 18 Şaban H.1294 / M.1877'de Meclisi Ayân Başkanlığına, 16 Safer H.1295 / M.1878'de Şurayı Devlet Başkanlığına tayin edilmiştir.

Hariciye Nazırı Safvet Paşa'nın musalaha için murahhas tayininde birkaç gün Hariciye Nezareti Vekâletinde bulunmuştur. Sadık Paşa'nın Başvekâletinde 15 Rebiyulâhir H.1295 / M.1878'de Şurayı Devlet Başkanlığından ayrılarak müteakiben Şarkî Rumeli Avrupa Komisyonu Birinci Komiserliğine, Said Paşa'nın ikinci defa Başvekâletinde 7 Şevval H.1297 / M.1879'da Hariciye Nezaretine atandı. 8 Safer H.1298 / M. 1880'de murassa' osmanî nişanı tevcih edildi.

19 Cemaziyelâhire H.1299 / M.1881'de Evkaf-ı Hümayun, 14 Muharrem H.1300 / M.1882'de ikinci defa Hariciye, Ahmet Vefik Paşa'nın ikinci Başvekâletinde, ikinci defa Adliye Nezaretine tayin edilmiştir.

(84) Paris ve Londra Sefaretlerinde, Hariciye Müsteşarlığında ve Nazir Vekillliğinde bulunmuştur. Erzurum cihetinde İran ile hudut düzeltilmesine memur olarak H.1259 / M.1843'de görevi başında vefat etmiştir.

Evkaf-ı Hümayun Nazırı Kâmil Paşa'nın Aydın Vali Vekillğine gönderilmesinde, 16 Recep H.1300 / M.1882 tarihinden itibaren iki ay Nezarete vekâlet etmiştir.

19 Cemaziyelâhire H.1301 / M.1883'de üçüncü defa Hariciye Nazırı olmuştur. H.1300 / M.1882'de gümüş, H.1301 / M.1883'de altın imtiyaz madalyaları verilmiştir. Şarki Rumeli meselesinden dolayı Said Paşa kabinesinin düşmesi üzerine 15 Zilhicce H.1302 / M.1884'de Nâzırlık görevinden ayrılmıştır. Rebiülevvel H.1303 / M.1885'de ikinci defa Trabzon Valiliğine atanmıştır. Cemaziyelâhire H.1303 / M.1885'de Trabzon'da vefat etmiştir. Eski Trabzon valilerinden Yusuf Paşa'nın mezarı yanına defnedilmiştir. Daha sonra ikisine bir türbe yapılması için irade-i seniyye sadır olmuştur. Mehmet Asım Paşa dürüst ve yumuşak huylu idi.

Rusya'nın senetân ve sen istanslas, Avusturya'nın Luvi polt, İran'ın şir u hurşid, İtalya'nın sen morris elazâr, Karadağ'ın danilov nişanlarının büyük kordonlarına sahip idi.

Büyük oğlu Said Bey Tercüme Odası Müme-yizliğinden emekli olduktan sonra vefat etmiştir. Diğer oğlu Tercüme Odası Hülefâyı sabıkasından Ali Reşat Bey'dir.

MUSTAFA ZİHNİ PAŞA

Tahsildarlık hizmetinde bulunmuş olan Ahmet Efendi'nin oğludur. Şaban H.1254 / M.1838'de İstanbul'da doğmuştur. Mektebi Maarifi Adliye'de öğrenim görmüştür. Sultan Abdulmecid Han'ın huzuru hümayunlarında iki defa imtihan olunarak nişanı iftihara nail olmuştur. Bayezid Camii şerifinde de beş sene derse devam etmiştir.

10 Cemaziyelûlâ H.1270 / M.1853'de Ruûsu Hümayun Mülazimliği ile Maliye Mektubf Kalemine girdi ve dokuz ay sonra 100 kuruş aylığa nail oldu.

Müteakiben Zimamât Komisyonu Kalemine, iki sene sonra Meclisi Maliye Mazbata Odasına nakledilerek, aylığı tedricen 450 kuruşa yükseltilmiştir.

H.1275 / M.1858 yılı sonlarında Maliye Nezaretinin izniyle kâtiplik hakkı müktesebi baki kalmak üzere, Vezirlerden Mimar Başının Divanı Ke-tâbetine tayin edildi. Onbir ay Aydın, yedi ay Suriye Vilayetlerinde bulundu. İstanbul'a dönüşünde aynı maaşla Meclisi Muhasebe Mazbata Odasına devam etti.

6 Zilhicce H.1281 / M.1864'de 2.000 kuruş aylık ve rütbe-i rabia ile Divanı Muhasebatı Maliye Muhakemât Kısmı Başkâtip Muavinliğine, 27 Zilhicce H.1282 / M.1865'de 3.000 kuruş aylık ve rütbe-i salise ile Divanı Muhasebatı Maliye Dairesi Mümeyyizliğine, 1 Şaban H.1284 / M.1867'de 5.000 kuruş aylıkla Mektubi-i Maliye Muavinliğine, 27 Rebiyulevvel H.1285 / M.1868'de 7.500 kuruş aylık ve rütbe-i ôlâ sınıfı sanisi ile Maliye Mektupçuluğuna tayin edilerek, 23 Muharrem H.1290 / M.1873'de rütbesi ôlâ sınıfı evveline yükseltildi.

9 Şaban H.1290 / M.1873'de Şirvanizade Mehmet Rüşdi Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde 12.500 kuruş aylıkla Sadareti Uzma Mektupçuluğuna tayin edilerek, Zilkade H.1290 / M.1873'de ikinci rütbe mecidi nişanı verildi.

8 Safer H.1291 / M.1874'de Hüseyin Avni Paşa'nın Sadrazamlığında, 4.000 kuruş aylıkla Ticaret Mektupçuluğuna⁽⁸⁵⁾ naklen tayin edildi ise de, 13 Şevval H.1291 / M.1874'de bu görevden alınarak, 2.000 kuruş işsizlik aylığı tahsis edilmiştir.

27 Muharrem H.1292 / M.1875'de 7.500 kuruş aylıkla ikinci defa Maliye Mektupçuluğuna, 15 Zilhicce H.1293 / M.1876'da, Mithat Paşa'nın Sadrazamlığında 10.000 kuruş aylıkla ikinci defa Sadareti Uzmâ Mektupçuluğuna, 21 Muharrem H.1296 / M.1878'de 15.000 kuruş aylık ve rütbe-i bâlâ ile Başvekâlet Müsteşarlığına tayin edilerek, 8 Rebiyulevvel H.1297 / M.1879'da ikinci rütbe osmani, 28 Rebiyulevvel H.1298 / M.1880'de birinci rütbe mecidi, 15 Muharrem H.1302 / M.1884'de birinci rütbe osmanî nişanları tevcih edilmiştir.

15 Zilkade H.1302 / M.1884'de 30.000 kuruş aylıkla Maliye Nezaretine, 15 Zilhicce H.1302 / M.1884'de Said Paşa Kabinesinin değişikliğinde, 30.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine, iki gün sonra ikinci defa Maliye Nezaretine ve Münif Paşa'nın Fransa kaplıcalarına gitmesi üzerine 17 Zilhicce H.1302 / M.1884'de Maliye Nezareti görevine ilaveten Maarif Nezareti Vekâletine; 22 Rebiyulevvel H.1304 / M.1886'da rütbe-i vezaretle Ticaret Nezaretine atanmıştır. Müteakiben

(85) Eski Sadrazamlardan Said Paşa ile halef-selef olmuştur.

Ticaret ve Nâfi'a Nezaretleri birleştirilerek, Nazırlık görevi Müşarunileyhin uhdesinde bırakılmıştır.

• 17 Ramazan H.1304 / M.1886'da altın ve gümüş imtiyaz madalyaları, 1 Cemaziyelûlâ H.1308 / M.1890'da Girit altın madalyası, 28 Cemaziyelûlâ H.1306 / M.1888'de murassa' osmanî nişanı ihсан edilmiştir.

26 Cemaziyelûlâ H.1307 / M.1889'da vekâleten, 20 Ramazan H.1307 / M.1889'da asaleten ikinci defa Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilmiştir.

29 Muharrem H.1309 / M.1891'de Kâmil Paşa kabinesinin değişikliğinde Nazırlık görevinden ayrılarak, 5 Safer H.1309 / M.1891'de 20.000 kuruş aylıkla Selânik, 21 Cemaziyelûlâ H.1313 / M.1895'de Halep Valiliğine tayin edildi. 3 Şaban H.1313 / M.1895'de Valilik görevinden alındı. 2 Ramazan H.1313 / M.1895'de murassa' mecidi nişanı verilmiştir.

21 Ramazan H.1313 / M.1895'de Bab-ı âli'de kurulan Teftiş Islâhât Komisyonu Başkanlığına tayin edildi ise de itiraz ederek istifa etti. 25 Ramazan H.1313 / M.1895 Prens Ferdinand'a Bulgaristan Prenslığı ve Şarkî Rumeli Valiliği fermânı ile nişanı gönderilmesine, 7 Şevval H.1313 / M.1895'de İstanbul'a gelecek olan Prens'in karşılanması ve ağırlanması için teşkil olunan Hey'etin Başkanlığına memur edilmiştir.

6 Muharrem H.1314 / M.1896'da 30.000 kuruş aylık ve 25.000 kuruş harcırahla Hüdavendigâr Valiliğine tayin edildi.

Girit'te meydana gelen kargaşaya son vermek üzere, 28 Safer H.1314 / M.1896'da 40.000 kuruş harcırah ile Girit'e gönderildi. 22 Cemaziyelûlâ H.1314 / M.1896'da İstanbul'a dönüşünde kendisine murassa' iftihar nişanı i'tâ olundu.

19 Recep H.1314 / M.1896'da Hüdavendigâr Valiliğinden, yeni kurulan Memurîni Mülkiye Komisyonu Başkanlığına 25.000 kuruş aylıkla nakle edildi.

Komisyon Başkanlığı uhdesinde kalmak ve selefî gibi Ziraat Bankası Müdürlüğü ile Islahâtı Maliye Komisyonu Birinci Azalığında bulunmak üzere, 11 Ramazan H.1316 / M.1898'de 36.000 kuruş aylıkla Ticaret ve Nâfi'a Nezaretine tayin edildi. Ayrıca Ziraat Bankası Müdüriyeti Umumiyesi için de 12.500 kuruş aylık tahsis edilmiştir.

3 Muharrem H.1321 / M.1902'de Maarif Nezareti Vekilliğinde bulunmuştur. 24 Cemaziyelûlâ H.1320 / M.1902'de imtiyaz nişanı ihсан olunmuştur.

29 Muharrem H.1321 / M.1903'de Hazinesinin mübrem ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla para te-

min etmek üzere Mabeyni Hümayunda Sadrazam'ın Başkanlığında kurulan Komisyonun üyeliğinde görevlendirilmiştir.

5 Rebiyulâhir H.1321 / M.1903'de yukarıdaki görevine ilâveten, Hicaz Demiryolu İdare-i Maliyesi Nezaretine, 15 Recep H.1321 / M.1903'de Bütçe Komisyonu Başkanlığına, 25 Cemaziyelâhire H.1322 / M.1904'de Rusya teb'asında bulunan bazı kişilerin istekleri hususunda, Rus Sefaretinin iddialarını tedkik ederek gereğini yapmak üzere kurulan Komisyonun Başkanlığına, 29 Recep H.1322 / M.1904'de Maliye Komisyonu Birinci Azalığına tayin edilmiştir.

4 Recep H.1326 / M.1908'de Ticaret ve Nâfi'a ile Hicaz Demiryolu İdare-i Maliyesi Nezaretlerinden ayrılmıştır.

10 Şaban H.1326 / M.1908'de 15.000 kuruş aylıkla ikinci defa Hicaz Demiryolu İdare-i Maliyesi Nezaretine, 20 Zilkade H.1326 / M.1908'de Meclisi A'yân Azalığına, 23 Rebiyulevvel H.1327 / M.1909'da 25.000 kuruş aylıkla Şurayı Devlet Başkanlığına atanmıştır. Başkanlıktan affını isteyerek bir gün sonra görevden ayrılmıştır.

25 Zilhicce H.1327 / M.1909'da Hicaz Demiryolu İdare-i Maliyesi Nezareti'nin adı, Hicaz Demiryolu Nezareti olarak değiştirilmiş ve Başkanlığa bağlanmıştır. Nezaret görevi, Mustafa Zihni Paşa'nın uhdesinde bırakılmıştır.

Daha sonra Meclisi A'yân Azalığına dönmüş ve bu görevde iken 11 Cemaziyelûlâ H.1330 / M.1911'de vefat etmiştir. Erenköy İstasyonunda yaptırdığı camii şerifin haziresine defnedilmiştir. Mütedeyyin, dürüst, muktedir ve gayret sahibi idi.

İran'ın birinci rütbe şîr u hurşîd, Sırbistan'ın birinci rütbe tâkuh, Rusya'nın birinci rütbe agl bîlân, Almanya'nın birinci rütbe agl ruj nişanlarına sahipti.

Mustafa Zihni Paşa'nın Nâzırlık döneminde, Büyükkada'da yeni baştan bir cami ve mektep yaptırılmıştır. Bunun haricinde birçok cami, tekke, medrese, mektep, sebil, çeşme, su yolları ve muvakkithane tamir edilmiştir.

MUSTAFA NURİ PAŞA

Müderrislerden İzmir Baş ayânı Mansurîzade Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. Safer H.1240 / M. 1824'de İzmir'de doğmuştur. Özel hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmiştir.

17 Rebiyulâhir H.1261 / M.1845'de 250 kuruş aylıkla Bursa Tahrîrât Kalemîne, H.1262 / M. 1845'de ücretsiz olarak Sadaret Mektubî Kalemînin Hariciye Şubesine devam etmiştir. Birkaç ay sonra 50 kuruş aylığa ve Rebiyulevvel H.1264 / M. 1847'de hâcelik rütbesi ile murassa' hamise nişanına nâil olmuştur.

H.1270 / M.1853 senesi başlarında 1000 kuruş aylıkla Meclisi Alf-i Tanzimât Ketebesine sınıfına girdi. H.1272 / M.1855'de salise, H.1273 / M.1856 başlarında mütemayiz rütbelerini kazanmıştır.

H.1275 / M.1858'de Meclisi Tanzimât Kalemî Serhalifelîğine, H.1276 / M.1859'da 5.000 kuruş aylıkla mezkûr Meclis'in Başkâtipliğine tayin edilerek, Zilkade H.1277 / M.1860'da rütbe-i ûlâ sınıfı sanisi tevcih edilmiştir.

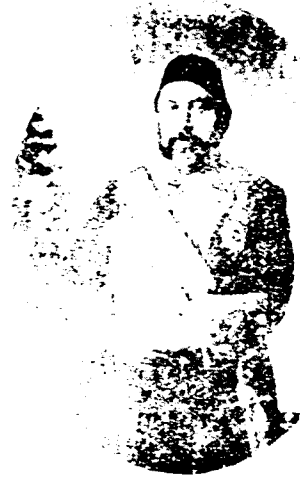
19 Muharrem H.1278 / M.1861'de 7.500 kuruş aylıkla Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Başkâtipliğine, 10 Recep H.1279 / M.1862'de rütbe-i ûlâ sınıfı ûlâ ve 30.000 kuruş aylık, ikinci rütbe osmanî nişanı ile Mabeyni Hümayun Başkâtipliğine, Rebiyulâhir H.1280 / M.1863'de 15.000 kuruş aylıkla Divanı Hümayun Beylikçiliğine, 4 Recep H.1280 / M.1863'de 20.000 kuruş aylıkla Deâvî Nezaretine, 7 Safer H.1281 / M.1864'de 10.000 kuruş aylıkla Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Azalığına, 7 Muharrem H.1285 / M.1868'de 15.000 kuruş aylıkla Divanı Muhakemâtı Maliye Başkanlığına, 22 Muharrem H.1286 / M.1869'da rütbe-i bâlâ ve 15.000 kuruş aylıkla Divanı Muhasebâtı Maliye Başkanlığına nakledilmiş, bu görevden 6 Recep H.1288 / M.1871'de alınmıştır.

30 Recep H.1289 / M.1872'de 15.000 kuruş aylıkla Divanı Ahkâmı Adliye Temyiz Hukuk Dairesi Başkanlığına, otuzbeşgün sonra 25.000 kuruş aylıkla Sadaret Müsteşarlığına atanmıştır. 10 Rebiyulevvel H.1290 / M.1873'de Müsteşarlık görevinden alınarak, 5.000 kuruş açık aylığı bağlanmıştır.

4 Zilhicce H.1292 / M.1875'de 6.000 kuruş aylıkla Divanı Ahkâmı Adliye Mahkemeler Müfettişliğine, 15 Rebiyulâhir H.1293 / M.1876'da 7.500 kuruş aylıkla Mahkeme-i Temyiz Azalığına, 11 Cemaziyelûlâ H.1293 / M.1876'da 15.000 ku-

ruş aylıkla, Divanı Ahkâmı Adliye'ye bağlı bulunan Muhakemât Dairesi Başkanlığına, 27 Ramazan H.1293 / M.1876'da 15.000 kuruş aylıkla Defteri Hâkânî Nezaretine memur edilmiştir.

Rebiyulâhir H.1297 / M.1879'da Defteri Hâkânî Nezaretî'nin ismi, Vergi Emaneti'ne çevrilmiş ve Nazırın aylığı 10.000 kuruşa düşürülmüştür. 11 Cemaziyelâhire H.1299 / M.1881'de rütbe-i vezaret tevcih edilerek, 20 Cemaziyelâhire H.1299 / M.1881'de 20.000 kuruş aylıkla Maarif Nezaretine tayin edilmiştir.

28 Zilkade H.1299 / M.1881'de birinci rütbe mecidi nişanı, 10 Zilhicce H.1300 / M.1882'de imtiyaz nişanının gümüş, 25 Ramazan H.1301 / M.1883'de altın madalyası, 15 Muharrem H.1302 / M. 1884'de birinci rütbe osmanî nişanı i'tâ, 25 Safer H.1302 / M.1884'de aylığı 30.000 kuruşa yükseltilmiştir. 15 Zilhicce H.1302 / M.1884 tarihinde Şarkî Rumeli olayı üzerine Said Paşa Kabinesi'nin değişikliği sırasında Maarif Nezaretî'nden ayrılmıştır.

21 Rebiyulâhir H.1303 / M.1885'de 30.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilerek, Ramazan H.1306 / M.1888'de murassa' osmanî nişanı verilmiştir.

25 Cemaziyelûlâ H.1307 / M.1889'da vefat etmiş ve Süleymaniye Camii haziresine defnedilmiştir.

Dört cilt olan "Netayic'ül-vukuât" isimdeki tarihi matbudur⁽⁸⁶⁾.

Mustafa Nuri Paşa'nın Nazırlık döneminde sayısız cami, mescid, türbe, medrese, mektep, sebil, çeşme ve su yolları tamir edilmiştir.

(86) Mustafa Nuri Paşa'nın "Netayic'ül-vukuât" isimdeki tarihi, Neşet ÇAGATAY tarafından bugünkü harflere çevrilmiş, Türk Tarih Kurumu'na dört cilt, iki kitap halinde basılmıştır. (N.O.)

HÜSEYİN RIZA PAŞA

Ramazanoğulları sülalesinden Vezir İsmet Paşa'nın oğludur. H.1254 / M.1838 tarihinde Yako-va'da doğmuştur.

İstanbul'da Mektebî İrfanî'ye devam etmiş, babasının Trabzon ve Turhal Valiliklerinde bulun-duğu sıralarda, bu yerlerin müftülerinden ülümu âliye tahsil etmiştir.

Evvelâ Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Odası-na, sonra Sadrazam Reşid Paşa tarafından Hariciye Nezareti Mektubi Kaleminde görevlendirilmiş, ken-disine rütbe-i saniye sınıfı sanisi tevcih edilmiştir.

Daha sonra Şurayı Bahriye Kavanın Komisyonuna tayin olunarak, Bahriyeye ait bazı kanun-ları tanzim etmiştir. Bahriye Levazım Başkanlığına ve Adliye Teşkilâtı zamanında İstînâf Mahkemesi Azalığına, ondört sene sonra Mahkeme-i Temyiz Azalığına tayin edilmiştir. Bir müddet Mahkeme-i Temyiz Hukuk Başkanlığı Vekâletinde bulunmuş-tur.

14 Cemaziyelûlâ H.1304 / M.1886'da Mahke-me-i Temyiz Başsavcısı olmuştur. 5 Rebiyulevvel H.1305 / M.1887'de Komiserlik görevi ile Bulgaris-tan'a gönderildi. Verilen görevi yerine getirip İstan-bul'a döndükten altı ay sonra, Başsavcılık ünvanı üzerinde olduğu halde, özel bir memuriyet ile Su-riye'ye gönderildi. Suriye'de bulunduğu süre içeri-sinde Beyrut Vilayeti'nin kuruluşuna nezaret et-miştir.

Beyrut'tan döneceği sırada, 15 Recep H.1305 / M.1887'de rütbe-i vezaretle Aydın Valiliğine tayin edilerek, 26 Ramazan H. 1306 / M. 1888'de birinci rütbe mecidî nişanı tevcih edildi. 4 Şevval H.1306 / M.1888'de Yanya Valiliğine tayin olundu.

Girit'de karışıklık çıkması üzerine Vali ve Ko-mutan tayin edilen Müşir Şakir Paşa'nın görev ye-rine ulaşmasına kadar, 30 Zilkade H.1306 / M. 1888'de Vali Vekâletiyle Girit'e gönderilmiştir. Şakir Paşa'nın Girit'e yetişmesi üzerine oradan ayr-ılmıştır.

15 Zilhicce H.1306 / M.1888'de Hüdavendigâr Valiliğine, 1 Cemaziyelâhire H.1307 / M.1889'da Evkaf-ı Hümayun Nezaretine, 20 Ramazan H.1307 / M.1889'da Adliye Nezaretine tayin edilmiştir.

Cevat Paşa'nın Sadrazamlığa atanması sırasın-da 29 Muharrem H.1309 / M.1891'de Sadaret Kay-makamı olarak, Perşembe gününden Cumartesi gü-nüne kadar Kaymakamlık vazifesini ifa etmiştir.

Hatt-ı Hümayun Sureti:

"Kıymetli Vezirim Rıza Paşa,

Görülen lüzum üzerine Kâmil Paşa'nın Sadra-zamlıktan ayrılması üzerine, ehliyet ve liyakat sahi-

bi bulunması, ayrıca mesaiye bağlılığı nedeniyle mesnedi Sadaret, Girit Vali Vekili ve Fevkalâde Komutanı Cevat Paşa'ya tevcih edilmiştir. Payı tahtı Saltanatı Seniyemize gelinceye kadar; tecrü-beleriniz nedeniyle Sadaret Kaymakamlığı, Adliye ve Mezahip Nezareti yetkileri şahşınızda olmak kaydıyla uhdenize ihale edilmiştir. Şeyh'ül-islâm, Serasker, Şurayı Devlet Reisi, Dahiliye, Evkaf ve Ticaret Nazırlarının da değiştirilmesi uygun görül-müştür. Ömer Lütfi Efendi'nin yerine Rumeli Payelilerinden Mektubi-i Meşihat Cemaleddin Efendi Şeyh'ül-islâm'lığa, Mabeyni Hümayun Mü-lükânemiz Müşiri Gazi Osman Paşa'nın yerine, kıymetli askerlerimizden İkinci Firka-i Hümayu-numuz Komutanı Rıza Paşa uhdesine rütbe-i mü-şirî tevcihi ile Makamı Seraskeriye, Münir Paşa'nın yerine Aydın Valisi Rifat Paşa Dahiliye Nezareti-ne, Zihni Paşa'nın yerine Selânik Valisi Galip Paşa Evkaf-ı Hümayunumuz Nezaretine, Raif Paşa'nın yerine Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Mahmut Paşa Ticaret ve Nâfi'a Nezaretine, Münif Paşa'nın ye-rine Zühdi Paşa Maarif Nezaretine nasp ve tayin edil-mişlerdir. Hasan Paşa Bahriye Nezaretinde, Zeki Paşa Tophane-i Amire Müşirliğinde, Nazif Efendi Maliye Nezaretinde ibkâ edilmişlerdir. Şurayı Dev-let Riyaseti şimdilik vekâlet suretiyle idare edil-mek üzere, Hariciye Nazırı Said Paşa'ya, Rifat ve Galip Paşa'ların İstanbul'a gelişlerine kadar Dahili-ye Nezareti Vekâleti Maarif Nazırı Zühdi Paşa'ya, Evkaf-ı Hümayun Nezareti Vekâleti Maliye Nazırı Nazif Efendi'ye verilmiştir. Düşünce ve hareketleri-mizin en önemlisi, Devletimizin saadet ve selâmete ulaşması, şöhret ve kudretinin yükselmesidir. Tev-fikâtı İlâhiye'ye ve ruhâniyeti mukaddese-i Ne-beviyye'ye istinaden Hey'eti Vükelâmız tarafından bu yolda sarfı mesaî ve gayret olunması matlup ve mültezimimizdir. Cenabı Hak muvaffak buyursun. 29 Muharrem H.1309 / M.1891".

18 Cemaziyelûlâ H.1313 / M.1895'de Adliye Nezareti görevinden alındı. 13 Cemaziyelâhire H.1313 / M.1895'de Adana Valiliğine atandı. Fa-kat yaptığı itiraz üzerine Halep Valiliğine nakledil-di. Halep Valiliği görevinden istifa etmesi üzerine 4 Recep H.1313 / M.1895'de Selânik Valiliğine, 30 Ramazan H.1316 / M.1898'de Muhacirîn Ko-misyonu Birinci Azalığına tayin edildi.

9 Rebiyulâhir H.1322 / M.1904'de vefat etti. Üsküdar Doğancılarda Ramazanoğullarından Ah-met Paşa'nın türbesine defnedildi.

Birinci rütbe osmanî ve mecidî nişanlarını, gümüş ve altın imtiyaz madalyalarını, İtalya'nın birinci rütbe korûn ditali, Bulgaristan'ın birinci rüt-be senet'il-keşândır, Papa'nın birinci rütbe pînof nişanlarına sahipti.

Dar-uş-şafaka'nın tesisıyla binanın inşasında,

açış töreninde, çocukların eğitim ve terbiyesi hususunda hayırlı hizmetleri geçmiştir.

Cemiyeti Tedrise-i İslâmiye Başkanlığına vekâlet ettiği dönemde de öğrencilerin devam ve intizamına çalışmıştır.

Rumelihisarı'nın yukarısında bulunan Ahmet Vefik Paşa'nın kütüphanesini satın alarak, çok değerli ve nefis kitaplarla ihya etmiştir. Böylece ihya ettiği kütüphanesi, özel kütüphanelerin, kendi de kitap sevenlerin birincilerinden sayılırdı.

Arapça lisanına layikiyle vâkıf ve bu dille yazılmış eserleri mütalaa etmeye tutkun bulunduğundan, kütüphanesinde kıymetli kitapları istinsah etmekle meşgul olurdu. Meclisine alimler ve edebiyatçılar devam ederdi. Salâbeti diniye, istikamet ve ehliyet ile muttasıf idi. Oğlan çocukları, eski Şehreminlerinden İstanbul Mebusu ve Evkaf-ı İslâmiye Müzesi İdare Meclisi Azalarından İsmet ve Beyoğlu Belediye Müdürü Savni Beyefendilerdir.

Hüseyin Rıza Paşa'nın Nezareti döneminde, dinî ve hayrî eserlerden bazıları tamir edilmiştir.

ABDULLAH GALİP PAŞA

Mısır tüccarlarından Ketencizade Hacı Mehmet Sadık Efendi'nin oğludur. 28 Şaban H.1244 / M. 1828'de İstanbul'da doğmuştur.

Özel hocalardan Arapça, Farsça, matematik, hendese (geometri), coğrafya, biraz da Fransızca öğrenimi gördü.

Safer H.1257 / M.1841'de oniki yaşında olduğu halde Maliye Varidat Muhasebesi Rumeli Odasına ücretsiz olarak girdi. Daha sonra tedricen 250 kuruş aylığa nail oldu.

Rebiyulevvel H.1269 / M.1852'de Kâtiplikteki hakkı müktesebi baki kalmak üzere, 2.000 kuruş aylıkla Gümüşhane Sancağı Mal Müdürlüğü Kâtipliğine tayin edildi. Cemaziyelülâ H.1270 / M. 1853'de istifa ederek İstanbul'daki görevine döndü.

Zilkade H.1271 / M.1854'de 4.000 kuruş aylık ve Kaymakam tayini ile Kırım Ordusu Muhassebe Mümeyyizliğine görevlendirildi. Ramazan H.1272 / M.1855'de yine Kaleme döndü ve kendisine beşinci rütbe mecdî, iki kıt'a madalya, H.1273 / M.1856'da rütbe-i salise tevcih olundu.

Şaban H.1277 / M.1860'da 3.500 kuruş aylıkla Kaleme Üçüncü Mümeyyiz, Şevval H.1280 / M. 1863'de 4.500 kuruş aylıkla Bank Kalemine Müdür oldu. 1 Cemaziyelülâ H.1281 / M.1864'de tebdilen dördüncü rütbe mecdî nişanı verildi.

Şaban H.1281 / M.1864'de aynı aylıkla Eshâmî Umumiye Türkçe Muhasebeciliğine nakledildi. Bir müddet sonra memuriyeti kaldırıldı ve Rebiyulâhir H.1282 / M.1865'de 4.500 kuruş aylıkla Meclisi Rüsûmât Azalığına, Cemaziyelülâ H.1283 / M.1866'da 7.500 kuruş aylıkla Rüsûmât Emaneti Muhasebeciliğine tayin edilerek, Ramazan H.1284 / M.1867'de rütbe-i saniye sınıfı mütamayızı, Safer H.1286 / M.1869'da rütbe-i ülâ sınıfı sanisi tevcih edildi.

16 Şaban H.1288 / M.1871'de rütbe-i ülâ sınıfı ülâ ve 15.000 kuruş aylıkla Makamı Seraskeri Müsteşarlığına, 20 Ramazan H.1288 / M.1871'de aynı miktar aylık ve Divanı Muhasebât Başkanlığı da uhdesinde olmak üzere Maliye Müsteşarlığına, 15 Zilkade H.1288 / M.1871'de 20.000 kuruş aylık ve rütbe-i bâlâ ile Rüsûmât Emanetine, 17 Zilhicce H.1288 / M.1871'de 20.500 kuruş aylıkla Maliye Nezaretine tayin edilerek, birinci rütbe mecdî nişanı tevcih edilmiştir.

10 Rebiyulevvel H.1289 / M.1872'de 20.000 kuruş aylıkla Trabzon Valiliğine atanmış ise de Recep H.1289 / M.1872'de bu görevden ayrılmıştır.

12 Safer H.1290 / M.1873'de 25.000 kuruş aylıkla Hüdavendigâr Valiliğine, 11 Cemaziyelülâ H.1290 / M.1873'de 15.000 kuruş aylıkla Defteri Hâkânî Nezaretine, 17 Cemaziyelülâ H.1291 / M. 1874'de 25.000 kuruş aylıkla ikinci defa Rüsûmât Emanetine, 17 Şevval H.1292 / M.1875'de 25.000 kuruş aylıkla ikinci defa Hüdavendigâr Valiliğine, 24 Zilkade H.1292 / M.1875'de 20.000 kuruş aylıkla ikinci defa Defteri Hâkânî Nezaretine, 17 Rebiyulevvel H.1293 / M.1876'da 39.000 kuruş aylık ve rütbe-i vezaretle ikinci defa Maliye Nezaretine tayin edilmiş, 14 Muharrem H.1294 / M.1877'de bu görevden ayrılmıştır.

Mithat Paşa'nın Sadrazamlık görevinden alınarak Ethem Paşa'nın Makamı Sadarete atanmasında, 21 Muharrem H.1294 / M.1877'de 25.000 kuruş aylıkla Şehiremanetine, 1 Zilhicce H.1295 / M. 1878'de 25.000 kuruş aylıkla üçüncü defa Hüdavendigâr Valiliğine tayin edilmiştir.

24 Safer H.1296 / M.1878'de 30.000 kuruş aylıkla Dersim Havalisi'nin Birinci Komiserliğine tayin edilmiş ise de istifa etmiştir. 1 Rebiyulâhîr H.1296 / M.1878'de 20.000 kuruş aylıkla Halep Valiliğine tayin edilmiştir. Halep'in havasına uyum sağlayamadığından istifa etmiştir. Bunun üzerine 9 Şevval H.1296 / M.1878'de 20.000 kuruş aylıkla Kastamonu Valiliğine naklen tayin edilmiş, üç ay sonra maaşı 15.000 kuruşa düşürülmüştür.

10 Zilhicce H.1298 / M.1880'de 10.000 kuruş aylıkla Nâfi'a Komisyonu Azalığına, 19 Safer H.1299 / M.1881'de 17.500 kuruş aylıkla Selanik Valiliğine tayin edilmiş, Ramazan H.1300 / M.1882'de birinci rütbe osmanî nişanı verilmiştir.

15 Cemaziyelûlâ H.1302 / M.1884'de 17.500 kuruş aylıkla Cezayir Bahrisefid Valiliğine, 15 Cemaziyelûlâ H.1303 / M.1885'de 15.000 kuruş aylıkla İntihâbî Memurîn Komisyonu Başkanlığına, 22 Zilkade H.1303 / M.1885'de 25.000 kuruş aylıkla ikinci defa Selanik Valiliğine tayin edilerek, murassa' osmanî nişanı, imtiyaz nişanlarının altın ve gümüş madalyaları ihсан edilmiştir.

29 Muharrem H.1309 / M.1891'de, Cevat Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde, 30.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilmiştir. Aylığı 22 Safer H.1310 / M.1892'de 40.000 kuruş yükseltilmiş, 9 Şevval H.1314/M.1896'da onda bir azaltılarak, 36.000 kuruşa düşürülmüştür. 17 Şevval H.1318 / M.1900'de murassa' mecidi nişanı verilmiştir.

Uzun müddet hastalandığından 11 Recep H.1322 / M.1904'de 30.000 kuruş aylıkla Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi Azalığına nakledilmiştir. Birçok kere Maliye Komisyonlarına, son olarak da Damga Pulu Komisyonuna Başkanlık etmiştir.

6 Zilkade H.1322 / M.1904'de vefat etmiştir. Sultan Mahmut Han-ı Sani Türbesi haziresine defnolunmuştur.

Papa'nin pınof, Yunan Hükümeti'nin suvr, Romanya'nın Kurun de romanî, Sırp Hükümeti'nin tâkûh, Almanya Devleti'nin ağı ruj nişanlarının birinci rütbesine sahipti.

Damatları Şurayı Devlet Maliye Dairesi Başkanı Esbakı Cemal Bey merhum ile Divanı Umumiye İstanbul ve Mülhakâtı Başmüdüri Fevzi Beyefendi; Kerimezadesi Hariciye Nezareti Memurlarından Damadı Şehriyârî Fahir Beyefendidir.

Abdullah Galip Paşa'nın Nazırlık döneminde, İstanbul'daki cami ve mescidlerin hemen tamamı, tekkeler, medreseler, imaretler, su bentleri, su yolları, mektepler, türbeler ve sebiller tamir edildi. Ayrıca Erenköy-Çobançeşme semtinde yeniden iki cami inşa edilmiştir.

Dürüst ve ehliyet sahibi, yumuşak huylu, edepli, selim kalpli ve tecrübe sahibi idi. H.1310 / M.1892'de İstanbul'da meydana gelen büyük zelden harap olan dinî ve hayrî yapıları, herhangi bir yerden borç para almaksızın, kemâli i'tidâl ve sükun ile kısa bir sürede baştan başa tamir ettirmesi, basiret ve ehliyet sahibi olduğunun delilidir.

TURHAN HÜSNÜ PAŞA

Yanya dahilinde Permedi Kasabası sakinlerinden Yahyî Bey'in oğludur. H.1262 / M.1845'de Turhale şehrinde doğmuştur.

Yanya Medreselerinde Arapça ve Farsça, Züsi-me ismindeki Rum Mektebinde bazı fenleri okumuş, daha sonra Atina Hukuk Mektebine devam etmiştir. Özel hocalardan Devletler Hukuku, Andlaşmalar Tarihi ve Devletlerin Zenginlikleri ile ilgili dersleri okumuştur.

7 Rebiyulâhîr H.1283 / M.1866'da, mülazım olarak Bab-ı âli Tercüme Odasına girdi. 25 Muharrem H.1285 / M.1868'de 200 kuruş aylıkla vazifelendirildi.

28 Ramazan H.1285 / M.1868'de 2.000 kuruş aylıkla Petersburg Sefareti ikinci, 29 Cemaziyelûlâ H.1288 / M.1871'de 3.300 kuruş aylıkla aynı Sefaretin birinci kâtipliğine tayin edilerek, 26 Recep H.1285 / M.1868'de salise, 7 Cemaziyelâhire H.1288 / M.1871'de saniye rütbeleri tevcih edildi. 23 Muharrem H.1290 / M.1873'den 23 Rebiyul-evvel H.1290 / M.1873 tarihine kadar Sefâret Maslahatgüzarlığında bulundu.

19 Muharrem H.1291 / M.1874'de rütbe-i mütemayizi tevcih edilerek, 4 Safer H.1291/M.1874'de 3.333 kuruş aylıkla Berlin Sefâreti Başkâtipliğine, 10 Zilhicce H.1293 / M.1876'da Başkâtiplik görevine ilâveten Sefâret Maslahatgüzarlığına, 20 Şaban H.1294 / M.1877'de 5.625 kuruş aylıkla Viyana Sefâret Maslahatgüzarlığına, 2 Zilhicce

H.1294 / M.1877'de 20.000 kuruş aylıkla Roma Sefâretine tayin edildi. 18 Rebiyulâhîr H.1294 / M.1877'de rütbe-i ûlâ sınıfı sanisi, 3 Ramazan H.1294 / M.1877'de rütbe-i ûlâ sınıfı ûlâ, 17 Zilhicce H.1296 / M.1878'de birinci rütbe mecidî nişanları verildi. 4 Zilhicce H.1297 / M.1879'da Roma Sefâretinden ayrıldı.

3 Cemaziyelûlâ H.1298 / M.1880'de 5.000 kuruş aylıkla Teke, 26 Cemaziyelâhire H.1303 / M. 1885'de Urfa Mutasarrıflıklarına, 9 Rebiyulâhîr H.1304 / M.1886'da 10.000 kuruş aylık ve o miktar tahsisât ile Madrit Sefaretine tayin edilerek, 14 Cemaziyelâhire H.1311 / M.1893'de birinci rütbe osmanî nişanı ihсан edilmiştir.

Koleranın Kızıl Deniz ve Basra Körfezi yoluyla etrafa dağılmasını önlemek amacıyla alınması gereken tedbirlerin müzakeresi; hastalığın Hindistan'dan başka devletlere sıçramaması için gerekli tedbirlerin İngiltere Hükümeti tarafından alınması hususlarını görüşmek üzere, Paris'te toplanacak Sıhhiyye Konferansına; politikaya ait hususlarda yetkili olmadıklarını tasrih etmek, kolera'nın Osmanlı topraklarından değil Hindistan'dan sirayet ettiğini isbat etmek, Hicaz ve Yemen bölgelerinin yabancı nüfusun tesirinden korunması ve Osmanlı İmparatorluğu haklarının müdafaasına itina olunmak şartlarıyla Turhan Hüsnü Paşa, 400 lira harcırah ve bir hey'etle birlikte 6 Recep H.1311 / M. 1893'de Paris'e gönderilmiştir.

3 Şevval H.1311 / M.1893'de Madrit Sefâreti görevi uhdesinde kalmak ve mevcut maaşına 15.000 kuruş daha ilave edilmek üzere Paris Sefâreti Vekâletine atanmıştır. Ancak Paris'e hareket etmeden önce 26 Muharrem H.1312/M.1894'de 30.000 kuruş aylık ve 400 lira harcırahla Girit Vilayeti Vali Vekâletine tayin edilmiştir. 27 Muharrem H.1312 / M.1894'de rütbe-i vezaret verilmiştir. Girit Vali Vekilliği görevinden 6 Ramazan H.1312/ M.1894'de ayrılmıştır.

15 Şevval H.1312 / M.1894'de vilayetlerin durumlarını tahkik ve teftiş etmek üzere İstanbul'da teşkil edilen Komisyonun Başkanlığına, 15 Zilhicce H.1312 / M.1894'de Komisyon Başkanlığı görevi uhdesinde kalmak üzere, 40.000 kuruş aylıkla Hariciye Nezaretine tayin edildi. Ancak 13 Rebiyulevvel H.1313 / M.1895'de bu görevden alınarak 20.000 kuruş işsizlik aylığı bağlandı.

20 Ramazan H.1313 / M.1895'de 30.000 kuruş aylık ve 500 lira harcırah ile Girit Valiliğine tayin edildi. Valilik ve Komutanlığın aynı şahıs uhdesinde bulunması gerektiğinden 5 Zilhicce H.1313 / M.1895'de Valilik görevinden istifa etti.

18 Şaban H.1314 / M.1896'da işsizlik aylığı olan 20.000 kuruşla Şurayı Devlet Mülkiye Daire-

si Azalığına tayin edilerek, 27 Cemaziyelâhire H.1316 / M.1898'de murassa' iftihar nişanı ihсан edilmiştir. 13 Zilhicce H.1316 / M.1898'de silahlanmanın önlenmesi için Lahey'de toplanacak olan Konferansa murahhas üye tayin edilerek, 600 lira harcırah ve günlük 10 lira yemek parası verildi.

Rebiyulevvel H.1318 / M.1900'de Rusya İmparatoruna "hoş geldiniz" demek üzere 50.000 kuruş harcırah ile Livatya'ya gönderilmiştir. 14 Cemaziyelûlâ H.1317 / M.1899'da murassa' osmanî, 24 Şevval H.1318 / M.1900'de murassa' mecidî nişanları ihсан edilmiştir.

11 Recep H.1322 / M.1904'de Evkaf-ı Hümayun Nazırı, 22 Rebiyulâhîr H.1325 / M.1907'de Lahey Silah Konferansına Murahhas Üye olmuştur.

Kurfe'deki kasrına gelecek olan Almanya İmparatoru'nun Yanya sahillerini dolaşması sırasında karşılamak üzere 27 Safer H.1326 / M.1908'de İstanbul'dan hareket etmiştir.

4 Recep H.1326 / M.1908'de Şurayı Devlet Başkanlığına getirildi ise de, Kâmil Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde 9 Recep H.1326 / M.1908'de bu görevden ayrılmıştır. 19 Recep H.1326 / M. 1908'de Petersburg Sefâretine tayin olunmuştur.

8 Rebiyulevvel H.1332 / M.1913'de Sefâret görevinden ayrılmıştır. Arnavutluk'ta kurulan hükümetin Başvekili olarak, Osmanlı Hükümetine haber vermeksizin İstanbul'dan Arnavutluk'a gitmiştir.

İran'ın murassa şîr u hurşîd, Almanya'nın murassa' agl ruj, Rusya'nın murassa' el-kesandır nuviski, Romanya'nın birinci rütbe etuval de românî, Edinburg Gran Dükası'nın birinci morit, İtalya'nın birinci sen moris elâzâr nişanlarına sahipti.

Turhan Hüsnü Paşa'nın Nazırlık döneminde dinî ve hayrî yapıların ekseriyeti tamir edilmiştir.

MEHMET ALİ PAŞA

Gureba Hastahanesi Baştabiblerinden Miralay Ahmet Bey'in oğludur. H.1262 / M.1845 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan ve Valide Sultan Rüşdiyesini bitirdikten sonra Fatih Camii Şerifinde dinî ilimleri tahsil etmiştir.

Zilkade H.1275 / M.1858'de Hariciye Mektubu Kalemine girmiş, H.1285 / M.1868'de rütbe-i saniyeye nail olmuştur. Daha sonra 750 kuruş aylıkla birinci sınıf Halifelige terfi etmiş, Rebiyulevvel H.1285 / M.1868'de kendisine rütbe-i mütemayiz tevcih edilmiştir.

27 Şaban H.1287 / M.1870'de Hurşid Paşa'nın Valiliğinde Hicaz Vilayeti Mektûbî Muavinliğine atanmış, Rebiyulevvel H.1288 / M.1871'de beşinci rütbe mecdî nişanı ihсан edilmiştir. 11 Zilkade H.1288 / M.1871'de görevinden istifa etmiştir.

14 Recep H.1289 / M.1872'de 3.000 kuruş aylıkla Şehremaneti Mektupçuluğuna, Recep H.1293 / M.1876'da 4.500 kuruş aylıkla Mektubi Hariciye Mühimme Odası Müdürlüğüne atanmıştır. Zilhicce H.1294 / M.1878'de dördüncü rütbe mecdî nişanı, Cemaziyelulâ H.1295 / M.1978'de rütbe-i ulâ sınıfı sanisini kazanmıştır.

Rusya Devleti ile yapılacak Barış andlaşması öngörüşmeleri için birinci Murahhas Aza tayin edilen Safvet Paşa'nın maiyyetinde yazışma işlerini yürütmek üzere Edirne'ye gönderilmiştir. Daha sonra Safvet Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde Mühürdarlığında istihdam etmiştir.

Şevval H.1296 / M.1878'de üçüncü rütbe osmanî nişanı, Recep H.1298 / M.1880'de rütbe-i âlâ sınıfı ulâ, 27 Şaban H.1304 / M.1886'da ikinci rütbe mecdî nişanı tevcih edilerek, 17 Zilkade H.1302 / M.1884'de 9.000 kuruş aylıkla Sadaret Mektupçuluğuna tayin edilmiştir.

20 Rebiyulâhir H.1306 / M.1888'de ikinci

rütbe osmanî, 5 Şaban H.1306 / M.1888'de rütbe-i bâlâ ihсан edilerek, 21 Safer H.1308 / M.1890'da 10.000 kuruş aylıkla Divanı Hümayun Ametçiliğine tayin edilmiştir.

16 Recep H.1308 / M.1890'da altın Girit madalyası, 14 Şaban H.1309 / M.1891'de birinci rütbe mecdî, 16 Zilhicce H.1311 / M.1893'de birinci rütbe osmanî, 10 Zilhicce H.1313 / M.1895'de murassa' osmanî nişanı verilmiştir. 8 Rebiyulevvel H.1310 / M.1892'de aylığı 15.000 ve 3 Rebiyulâhir H.1318 / M.1900'de de 20.000 kuruşa yükseltilmiştir.

Askeriye vergisinin tesisinden dolayı 14 Şevval H.1315 / M.1897'de Hamiyeti Vataniye madalyası, 6 Şevval H.1320 / M.1902'de altın liyakat madalyası, 15 Ramazan H.1322 / M.1904'de murassa' iftihar nişanı ihсан edilmiştir.

"Mehmet Ali Paşa'nın sadakat, ehliyet ve kıdem yönlerinden emseline nazaran rütbe ve memuriyetce taltif edilmesi düşünülmüşse de durumuna uygun bir görev bulunamamıştır. Münasip bir görevin çıkması halinde Padişaha teklif sunulmak üzere⁽⁸⁷⁾, 29 Cemaziyelulâ H.1321 / M.1903'de aylığı 32.500 kuruşa yükseltilmiştir.

3 Muharrem H.1324 / M.1906'da rütbe-i vezaretle Sadaret Müsteşarlığına, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Turhan Paşa'nın Lahay Sulh Konferansı'na gidişinde 22 Rebiyulâhir H.1325 / M.1907'de ve Müşarunileyh'in Yanya sahillerinde Almanya İmparatorluğu'nu karşılamaya memur edildiği 26 Safer H.1326 / M.1908'de, Müsteşarlık görevine ilaveten Nezarete vekâlet etmiştir. Meşrutiyet ilânını müteâkiben 4 Recep H.1326 / M.1908'de 36.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edildi. 9 Recep H.1326 / M.1908'de Nazırlık görevinden ayrıldı. Daha sonra emekliliği yürürlüğe konuldu.

Aylarca yatalak olarak ızdırap içerisinde kıvrandıktan sonra, 16 Zilhicce H.1327 / M.1909'da vefat etmiştir. Eyüp Kabristanı'na defnedilmiştir. Ömrünün son demlerinde Kur'ân-ı Kerim'i hıfz etmekle vakit geçirmiştir. Nazik ve iktidar sahibi idi.

Sultanahmet civarında Üçler Mahallesinde Merhum Eski Sadrazamlardan Halil Rifat Paşa vereselerine ait olan ve Müşarunileyh'in kiracı olarak oturduğu kârgir konak, 1 Muharrem H.1326 / M.1908'de yanmıştır. Bu yangında çok kıymetli kitaplar, değerli halılar ve kristal mutfak takımları mahvolmuştur.

Mehmet Ali Paşa, Rusya'nın sent instanslas, İtalya'nın kûrûn ditali ve sen moris elezâr, is-

(87) İrade-i seniyyeyi mübellîğ Mabeyni Hümayun Baskatılığına ihsin tezkiresi.

panya'nın İzabellâ Katolik, Fransa'nın le jeune denoir, Papa'nın pînof, Romanya'nın etuval, Avusturya'nın Fransuva Jozef, İsveç ve Norveç'in etuvâl pulör, Yunan'ın suvr nişanlarının ikinci; Karadağ'ın danilov, Romanya'nın Kûruûn de romanî, Sırp'ın tâguh, Bulgaristan'ın maryet sivil, İran'ın şîr u hurşîd nişanlarının da birinci rütbelerine sahip idi.

MAHMUT EKREM BEY

Ricalı Devletten, meşhur edebiyatçı ve hatiplerden Recaî Efendi'nin oğludur. Validesi Gazi Timurtaş Paşa sülalesindedir. Rebiyulevvel H.1263 / M.1846'da İstanbul'da doğmuştur.

Bayezid Mektebi Rüşdiyesi ile Mektebi İrfaniye ve i'dadiye-i harbiye'ye devam etmiştir. Vücudundaki arıza nedeniyle Mektebi Harbiyeye geçmeksizin İ'dadî'den ayrılmıştır. Özel hocalardan fransızca dersleri almıştır.

H.1279 / M.1862'de aday memur olarak Hariciye Mektubî Kalemine, 7 Muharrem H.1283 / M.1866'da 700 kuruş aylıkla Vergi İdare-i Umumiyesi Kalemine, daha sonra Maliye Eshâmî Muhasebesinin Mühimme Odasına girmiştir. Muharrem H.1285 / M.1868'de 3.000 kuruş aylıkla Şurayı Devlet Muavinliğine, dörtbuçuk sene sonra Başmuavinliğe tayin edilmiştir.

H.1288 / M.1871'de islahât, H.1290 / M.1893'de İslahı Umuru Zabtiye Komisyonları Başkanlıklarını karşılıksız ifâ ederek, H.1294 / M.1877'de 6.000 kuruş aylıkla Şurayı Devlet Azalığına, bu sırada Şurayı Devletten Hey'eti A'yan ve Mebusân'a Komiser olarak nakledildi.

H.1295 / M.1878'de İskâni Muhacirin işlerinin artması nedeniyle mevcut görevine ilave olarak 17'nci Daire-i İntihabiye Muavinliğinde üç ay bulundu. Esas memuriyetine ilaveten Şurayı Devlet Düstur Encümenine, Posta ve Telgraf İdaresinde kurulan Komisyonunda görevlendirildi. 21 Cemaziyelûlâ H.1305 / M.1887'de aylığı 7.000 kuruşa yükseltildi.

Safer H. 1280 / M. 1863'de rabia, Rebiyulâhir H. 1281 / M. 1864'de sâlise Şevval H.1286 / M.1869'da saniye, Recep H.1291 / M. 1874'de mütemayiz, Rebiyulâhir H.1294 / M. 1877'de ûlâ sınıfı sanisine, 26 Şevval H.1298 / M.1880'de ûlâ sınıfı ûlâ, 4 Ramazan H. 1308 / M.1890'da bâlâ rütbeleri, Rebiyulevvel H.1296'da üçüncü, 26 Ramazan H.1300 / M.1882'de ikinci, 21 Ramazan H.1309 / M.1891'de birinci rütbe mecidî, 30 Rebiyulevvel H.1304 / M.1886'da ikinci, 11 Zilhicce H.1316 / M.1898'de birinci rütbe osmanî nişanları 12 Zilkade H.1308 / M.1890'da gümüş imtiyaz madalyası verilmiştir.

H.1299 / M.1881'de Şehiremaneti ile Belediye Daireleri muvazenesinin tedkik ve tanzimi için kurulan Komisyon Başkanlığına, H.1300 / M.1882'de göçmenlerin Hukuki mes'elelerini halletmet üzere Adliye, H.1303 / M.1885'de bir tabiyet mes'elesinin müzakeresi için Hariciye, H.1305 / M.1887'de İlkokulların çoğaltılması ve Yüksek Okulların programlarının islahı amacıyla Maarif Nezareti Dairelerinde kurulan Komisyonun Üyeliklerine, H.1308 / M.1890'da Sinop hapisanesinin durumunu düzeltmek üzere İstanbul'da, tasviye-i divan değişikliğinden meydana gelen mükerrer numaralı tahvilat hakkında tahkikat ve tetkikât icrası için Meskûkât İdaresinde kurulan Komisyonların Başkanlığına, Trablusgarb'a gönderilen Teftiş Hey'eti Azalığına, Reji İdaresindeki sâii isti'malların islahı ve Divanı Umumiye ile Osmanlı Bankası İdaresi aleyhine iki İtalyalı tarafından ileri sürülen hususlardan dolayı gerekli tahkikâtı yapmak üzere Maliye, Trablusgarb Vilayetince alınacak tedbirlerin islahını müzakere etmek üzere Şurayı Devlet, H.1310 / M.1892'de kolera musibeti dolayısıyla yardım toplamak üzere Şehiremaneti Dairelerinde, H.1311 / M.1893'de daha önce İstanbul'a celbedilmiş olan Hacı Zeynel Efendi ile diğer şahıslar hakkında cereyan eden muamelelerin tahkiki için Dahiliye Müsteşarının Başkanlığında kurulan Komisyonların azalığına, Erzurum ve çevresinde meydana gelen kuraklıktan zarar görenlerin ihtiyaçlarını temin amacıyla İstanbul'da kurulan Komisyonun Başkanlığına, H.1312 / M.1894'de meydana gelen zelzele âfetine uğrayanlara yardım toplamak üzere Şehiremanetinde kurulan Komisyonun üyeliğine görevlendirilmiştir.

Şurayı Devletin kurulmasından sonra 11 Şaban H.1314 / M.1896'da Temyiz Mahkemesi, 13 Şevval H.1314 / M.1896'da Tanzimat Dairesi Azalığına tayin edilerek, aylığı 17 Rebiyulevvel H.1316 / M.1898'de 11.300,2 Cemaziyelûlâ H.1326 / M.1908'de 13.300 kuruşa yükseltilmiştir.

Meşrutiyetin ilânını müteakip, Kâmil Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde 9 Recep H.1326 / M.1908'de 25.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edildi. Nazırlık görevinin değiştirilmesini istediğinden 27 Şevval H.1326 / M.1908'de Maarif Nezaretine nakledildi.

A'yan Azalığına atanmak üzere yerine bir başkasının tayini için 4 Zilkade H.1326 / M.1908'de irade-i seniyye sadır oldu. 20 Zilkade H.1326 / M.1908'de Hey'eti A'yan Azalığına tayin olundu.

4 Rebiyulevvel H.1332 / M.1913'de vefat etmiştir. Anadoluhisarında Küçüksu Kabristanında oğlu Nejat Bey'in mezarı yanına defnedilmiştir.

Mahmut Ekrem Bey, önde gelen Osmanlı edebiyatçılarından. Mülkiye Mektebinde ve Galatasaray Sultaniyesinde yıllarca edebiyat öğretmenliği yaparak, fikri yönden birçok öğrenci yetiştirmiştir. Vatanına son bir hizmeti olarak sahip bulunduğu kitaplarını Müze-i Hümayun Kütüphanesine bağışlamıştır. Maarife yararlı hizmetleri geçen hamiyetperverlerdendi.

Güzel yüzlü, edib, dürüst, gururlu, sevimli şair ve yazarlardandı. Vefatı anında bütün gazeteler faziletleri ile ilgili sayısız makaleler yayınlarak, edebiyattaki şöhretine tercüman olmuştur. Böylece erbab-ı kalem kadirşinaslık göstermiştir.

Oğlu Ercüment Ekrem Bey, Osmanlı İtibarı Millî Bankası Yazışma Kalemî Müdürü idi.

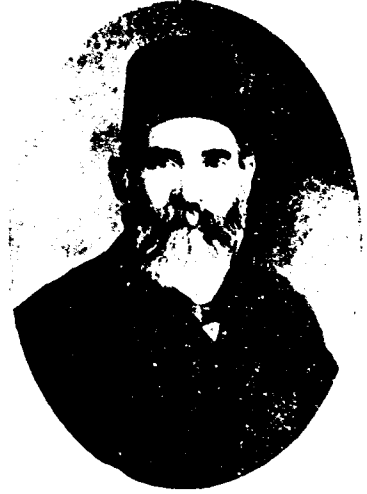
Mahmut Ekrem Bey'in basılmış eserleri şunlardır:

Nağme-i seher, Zemzeme, Nefrin, Ta'limi Edebiyat, Takdir-'ul-hân, Kudemâdan Birkaç Şair, Mehperzûn Tercümesi, Atâle, Nejat-Ekrem, Tefekkür, Nâciz, Takrîzât, Araba Sevdası, Muhsin Bey, Vuslat, Şemsâ, Sâime, Afife Anjelik.

MEHMET ŞEMSEDDİN PAŞA

Çerkez kabilelerinin Deyği kısmı reislerinden Hacızade Osman Bey'in oğludur. H.1271 / M.1854 senesi sonlarına doğru Çerkez beldelerinden Obih kıt'ası dahilinde doğmuştur.

Ailesi ile birlikte İstanbul'a hicret ederek, Fatih'de Hafız Paşa Sıbyan, Fatih ve Beşiktaş Rüşdî Mektepleri, Mahreç Kalemlerinde, Mektebi Sultaniye'de ve Mektebi Mülkiye'de öğrenim görmüştür.

Mektebi Sultaniye'den artık yıl olan Şaban H.1295 / M.1878'de 350 kuruş aylıkla anılan Mektebin hazırlık sınıfında Türkçe dersleri, ayrıca 750 kuruş maaşla öğrencisi bulunduğu Mektebi İdadi-i Mülkiye'nin birinci sınıfında hesabı nazari ve hendese dersleri vermiştir.

20 Recep H.1297 / M.1879'da 2.500 kuruş aylıkla Mabeyni Hümayun Katipliğine tayin edilerek, 29 Ramazan H.1297 / M.1879'da salise, 28 Şevval H.1297 / M.1879'da saniye, 5 Şevval H.1298 / H.1880'de mütemayiz, 30 Ramazan H.1299 / M.1881'de ûlâ sınıfı sanisi rütbeleri, 30 Ramazan H.1298 / M.1880'de dördüncü rütbe mecidi, 14 Zilhicce H.1297 / M.1879'da dördüncü, bir yıl sonra üçüncü rütbe Osmanî nişanları tevcih edildi.

Zilkade H.1300 / M.1882'de Kâtiplik aylığını almak kaydıyla görevinden alındı. 1 Cemaziyelâhire H.1301 / M.1883'de 3.000 kuruş aylıkla Atina Sefareti Başkâtipliğine tayin edilmiştir. Yunan mes'alesinden dolayı, diğer yabancı Devlet Sefirleri ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu Sefiri Feridun Bey'in 3 Şaban H.1300 / M.1882'de Atina'yı terketmesi üzerine, göreve dönüşüne kadar 48 gün Maslahatgüzarlık hizmetinde bulunmuştur.

Rütbesi 7 Zilkade H.1303 / M.1885'de ûlâ sınıfı evveline yükseltiilerek, memuriyeti 10 Cemaziyelâhire H.1304 / M.1886'da 5.000 kuruş aylıkla Hariciye Nezareti Umuru Şehbenderî (Ticarî İşler) Müdürlüğüne tahvil edilmiştir.

8 Cemaziyelûlâ H.1305 / M.1887'de Fas Hükümeti ile ilgili, H.1298 / M.1880 tarihli Andlaşmanın tadilini müzakere etmek üzere Madrid'de toplanacak Konferansa Murahhas Üye olarak atandı ise de, Konferans toplanmadığından gitmemiştir.

16 Ramazan H.1307 / M.1889'da ikinci rütbe Osmanî, 30 Ramazan H.1309 / M.1891'de üçüncü rütbe Mecidî nişanları, 2 Şaban H.1308 / M.1890'da gümüş Girit madalyası verilmiştir.

Abbas Hilmi Paşa'nın Mısır Hıdivliğine atanmasına ait fermânı âliyi götürmekle görevlendirilen hey'etle beraber, 3 Ramazan H.1309 / M.1891'de Mısır'a gitmiş ve yirmi iki gün sonra İstanbul'a dönmüştür.

26 Rebiyulâhir H.1310 / M.1892'de 10.000 kuruş aylık ve 10.000 kuruş tahsisat ile Bükreş Sefaretine tayin olundu. Bükreş'de kolera hastalığının zuhur ettiği sırada, Başvekil Kâtarci Sefarethane'ye gelerek, hastalığın önlenmesi ve çevreye yayılmasına mâni olunması için teb'a-i Osmanîye'den 10.000 kişinin orada kaldırılmasını tebliğ etmesi ve Sefir bulunan Şemseddin Paşa'nın da durumu Hariciye Nezaretine aktarması üzerine, 17 Safer H.1311 / M.1893'de Hükümetçe münasip bir göreve tayin edilmek üzere vazifesinden alınmıştır.

Sefarete Şakir Paşa'nın tayini hususunda yapılan ön yoklama üzerine, Bavyera'daki çiftliğinde bulunan Romanya Kralı'nın "Şemseddin Bey'in görevden alınmasına teessüfle beraber, Şakir Paşa'nın sefaretini kabul ederim" demesi üzerine; Şakir Paşa'nın Sefirliğe atanması yapılmadı. Ancak Şemseddin Bey de göreve iade olunmayarak, tam aylıkla ma'zul sıfatında bir sene kadar Sefaret görevlerini ifâ etmiş, daha sonra yerine bir kişinin tayin edilmesi üzerine Bükreş'den ayrılmıştır.

H.1312 / M.1894'de Romanya Hükümetinden birinci rütbe etuval de romanî, H.1313 / M.1895'de İran Hükümetinden murassa şir u hurşid nişanları hediye edilmiştir.

21 Rebiyulevvel H.1312 / M.1894'de 6.000 kuruş aylıkla Hariciye Müsteşar Muavinliğine, 23 Şaban H.1312 / M.1894'de 10.000 kuruş aylıkla ve o kadar da tahsisât ile Tahran Sefaretine tayin edilerek, 3 Safer H.1313 / M.1895'de rütbe-i bâlâ tevcih edilmiştir. Münif Paşa'nın Sefirliğe tayin edilmesi üzerine 26 Zilkade H.1313 / M.1895'de görevden ayrılmıştır.

15 Muharrem H.1314 / M.1896'da 20.000 kuruş aylıkla Van Vilâyeti Valiliğine tayin edilmiş de, 6 Zilhicce H.1314 / M.1896'da istifa etmiştir. 15 Rebiyulâhir H.1315 / M.1897'de 13.500 kuruş aylık ve 9.000 kuruş tahsisat ile ikinci defa Tahran Sefaretine tayin edilerek, 16 Ramazan H.1315 / M.1897'de birinci rütbe mecîdî, 15 Şaban H.1318 / M.1900'de birinci rütbe osmanî nişanları tevcih edilmiştir.

İran Şahı Muzafferüddin'in İstanbul'u ziyareti

sırasında, Şemseddin Paşa'nın Sefaret görevine devamını arzu etmesi üzerine aylığı 8 Cemaziyelûlâ H.1318 / M.1900'da 30.000 kuruşa yükseltmiştir.

İran'da meşrutiyetin ilân edilmesi için teşviklerde bulunduğu gerekçesi ile, 4 Muharrem H.1326 / M.1908'de görevinden alınmıştır. 6 Recep H.1326 / M.1908'de 25.000 kuruş aylıkla Mülkiye Memurları Komisyonu Başkanlığına, 27 Şaban H.1326 / M.1908'de 25.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilmiştir.

22 Muharrem H.1327 / M.1909'da Kâmil Paşa Kabinesi'nin düşmesi üzerine Nazırlık görevinden ayrılmıştır. 8 Safer H.1327 / M.1909'da Hazine-i Maliye'den 7.500 kuruş işsizlik aylığı tahsis edilmiş, 29 Ramazan H.1327 / M.1909'da aylığı 5.000 kuruşa indirilerek Mülkiye Müttekâidin ve Ma'zulün Sandığına devredilmiştir. Daha sonra ihtiyar emekliler sınıfına alınmıştır.

Trablusgarp ve Bingazi Kıt'alarına muhtariyet idaresi verilmesi üzerine, 9 Zilkade H. 1330 / M.1912'de beş yıl süre ile "naib'ül-sultan" tayin edilmiştir. Savaş ilân edilmesi üzerine, İtalya Hükümeti tarafından İstanbul'a iade edilmiştir.

Mehmet Şemseddin Paşa dinî ilimlerde, özellikle tefsir ve tasavvufda ihtisas sahibi idi. Arapça, Farsça ve Fransızca dilleriyle konuşup yazmaya muktedir, Almanca ve Çerkezceye vâkıf idi.

HALİL HAMDİ HAMMADE PAŞA

Soy itibarıyla Mısırlıdır. Dedeleri buradan Beyrut'a hicret ederek oraya yerleşmiştir. Ailesi "Hammâde" namıyla maruftur. Halil Hamdi Beyrut'da doğmuş, Avrupa mekteplerinde öğrenim görmüştür.

Devlet hizmetine, Beyrut Rusumât İdaresinde ayniyat Memuru olarak girmiştir. Buradan Mısır'a geçerek tedricen yükselmiş, İskenderiye Gümrükleri Genel Müfettişliğine terfi etmiştir.

Birkaç ay Mısır Evkaf Nezaretinde bulunduktan sonra emekli olmuştur. Meşrutiyetin ilânını müteakiben, Kâmil Paşa merhumun Sadrazamlığı döneminde Meclisi A'yan Azalî'i ile İstanbul'a dâvet edilmiştir.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın Birinci Sadrazamlığında 2 Rebiyulevvel H.1327 / M.1909'da Sadaret Müsteşarı Ziya Bey'in vekâleti ile idare edilmekte olan Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edildi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci sadrazamlığı döneminde, 15 Rebiyulâhir H.1327 / M.1909'da da yerinde bırakıldı. 9 Zilhicce H.1327 / M.1909'da kendi isteği ile Nazırlıktan ayrıldı.

Müptelâ olduğu kalp hastalığından dolayı

hava değişikliği için Beyrut'a gitmek üzere bindiği Fransız vapurunda, Cemaziyelâhire H.1328 / M.1910'da vefat etmiştir. Nâşi İzmir'de kefenlenip tabutlandıktan sonra İskenderiye'ye nakledilerek, ailesine mahsus kabristana defnedilmiştir. Rumeli Beylerbeyliği payesi sahibi olanlardan idi.

İlgili memurlar tarafından verilen bilgilere göre, Halil Hamdi Paşa'nın Nazırlığı dönemindeki icraatı şöyledir:

"Hademe-i hayrata ve vakıf ile ilgili olan ashabı mesaliha müracaat yeri olmak üzere, İstanbul ve biladî selase (Üsküdar, Galata, Eyüp)de on adet Vakıflar İdaresi kurdurmuştur.

Taşradaki vakıf muamelelerinin islahı için, Nezaretin imkânları nisbetinde tasarruf yapılmak suretiyle Müfettişlik teşkilâtını vücuda getirmiştir.

Nezaretin bütçe kanun tasarısı hazırlanıp, esas itibariyle mevcut teşkilâtın kısmı â'zamisi de eklenmek suretiyle Meclisi Mebusana sunulmuştur.

Meşrutiyetin ilânını müteakip, bir başkan ve dört üyeden oluşacak şekilde teşkil olunan Vakıflar İdare Meclisi kaldırılarak; üzerinde tartışılması gereken işleri görüşüp karara bağlamak üzere, Nezaret yetkililerinden meydana gelen bir "Özel Komisyon" kurulmuştur.

Muhasebe, Masraf İdareleri ve Mahlulât Müdürlüğü kaldırılmış, bunların yerine yeniden Muhasebe, Emlâk ve Vakfiye İdareleri; vakıf binalarının tamiri için İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü; vakıf orman, arazi ve çiftliklerden daha iyi bir şekilde istifade etmek amacıyla Orman ve Arazi-i Vakfiye Müdürlüğü; hesapların tetkik ve mürakâbesi, teber-

rukâtın sayım ve muhafazası için Murakâbe Kalemî kurulmuş; Cihât İdaresinin ismi Kuyudu Kadime-i Vakfiye olarak değiştirilmiştir.

Vakıf muamelelerinin islahı için, yapılacak işlerin bir mevzuata bağlanması ilk tedbir olarak düşünüldüğünden, bir çok talimât hazırlanmıştır.

ŞERİF ALİHAYDAR PAŞA

Eski Mekke-i Mükerreme Emiri Merhum Şerîf Abdulmuttalib Efendi Hazretlerinin mahdumu âlileri Şerif Ali Cabir Bey Efendi'nin soyundandır. Silsile-i nesebi şerifleri teberrüken aşağıya yazılmıştır:

"Şerif Alihaydar bin eş-Şerif Ali Cabir bin Şerif Abdulmuttalib bin eş-Şerif Gâlib bin eş-Şerif Müsâid bin eş-Şerif Sa'îd bin eş-Şerif Sa'd bin eş-Şerif Zeyd bin eş-Şerif Muhsin bin eş-Şerif Hüseyin bin eş-Şerif Hasan'el-meş'hûr bin Ebutey bin Berekât'is-Sani bin Mahmud bin Berekât'il-evvel bin Hasan'is-sanî bin I'clân bin Rüsbe bin Ebu Temy'il-evvel bin Hasan'il-evvel bin Ali bin Katâda bin İdrîs bin Mütâin bin Abdulkerim bin İ'sâ bin el-Hüseyin bin Süleyman bin Ali bin Abdullah bin Muhammed'is-sanî bin Mûsâ es-sanî bin Abdullah bin Mûsâ el-hayyûn bin Abdullah el-husn bin Hasan'il-müsennâ bin Hasan'is-sabit bin Ali bin Ebu Tâlib (r.a.) ve kerremallahü veche".

Boğaziçi Kanlıca'da Ceddi Muhtereminin sahilhanesinde Zilhicce H.1282 / M.1865'de doğmuştur. H.1293 / M.1876'da Mekke-i Mükerreme'ye gitmiştir. Padişahın, babası Abdulmuttalib Efendi'den İstanbul'a gelmesini arzu etmesi üzerine H.1296 / M.1878'de İstanbul'a dönerek, irade-i seniyye ile Şehzadegân'a mahsus mektebe girerek öğrenim görmüştür.

4 Ramazan H.1306 / M.1888'de rütbe-i bâlâ tevcih edilerek, Şurayı Devlet Muhakemât Dairesi Azalığına tayin edilmiştir. Evvelâ ikinci, 30 Ramazan H.1301 / M.1883'de birinci rütbe mecidî nişanları ve altın-gümüş imtiyaz madalyaları tevcih edilmiştir.

Meşrutiyetin ilânı sırasında, muvafakatı alınmaksızın Hicaz Demiryolu Azalığına tayin edilmişse de istifa etmiştir.

Daha sonra Meclisi A'yân Azalığına, Hakkı Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde 30 Zilhicce H.1327 / M.1909'da Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilmiştir. Dokuz ay hizmet ettikten sonra istifa etmiştir. Kendisine birinci rütbe osmani nişanı ihсан edilmiştir.

Meclisi A'yân Başkanlığı Vekâletine ve Müdafaa-i Milliye Birinci Başkanlığına atanmıştır.

30 Şaban H.1334 / M.1915'de Mekke-i Mükerreme İmaretine tayin edilerek, teamül uyarınca rütbe-i vezaret tevcih edilmiştir.⁽⁸⁸⁾

Hattı Hümayun Sureti:

"Kıymetli Vezirim Mehmet Said Paşa,

Mekke-i Mükerreme İmaretinde bulunan Şerif Hüseyin Paşa görülen lüzum üzerine görevinden ayrılmıştır. Harameyni Muhteremeyn (Mekke - Medine)'in mukaddes hizmetlerinin en iyi bir şekilde görülmesi, uhdemize mütereddib en önemli vazifelerdendir. Bu nedenle Hey'eti A'yanımız Birinci Reis Vekili Şerif Ali Haydar Bey'in, liyakatı ve haysiyet sahibi olması, hüsnü sülûk ve mazisinin tanınmış bulunması, arzumuz olan imaret hizmetlerini iyi bir şekilde yürüteceğinin anlaşılması üzerine, rütbe-i vezaretle Mekke-i Mükerreme İmaretine hizmeti uhdesine tevcih edilerek, kendisi Bab-i âlimize gönderilmiştir. Cenabı Hak cümlemizi her halükârda tefvikâtı samadaniyesine mazhar ve ruhanîyeti celile-i Cenâbı Risaletpenahîyeyi her zaman rehber buyursun. Amin. 30 Şaban H.1334 M.1915"

MEHMET ZİYA PAŞA

Taşköprülü imamzade Hacı Bekir Efendi'nin oğludur. 15 Recep H.1276 / M.1859'da İstanbul'da doğmuştur.

Sıbyan ve Rüşdiye Mekteplerini bitirdikten sonra, özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca'yı okumuş, Divanı Muhasebât'da fen ve muhasebe üsulünü tahsil etmiştir.

4 Zilkade H.1291 / M.1874'de 13 kuruş 20 para aylık ile Divanı Ahkâmî Adliye Mazbata Odasına girmiştir. Daha sonra Mahkeme-i Temyiz Kalemine, 7 Cemaziyelûlâ H.1297 / M.1879'da 750 kuruş aylıkla Divanı Muhasebat Kalemine nakledilmiştir.

5 Muharrem H.1295 / M.1878'de 1000 kuruş aylıkla Divanı Muhasebâtı Temyiz Mülazımlığına, 4 Rebiyülevvel H.1302 / M.1884'de Mümeyyizliğe, 26 Cemaziyelûlâ H.1306 / M.1888'de 3000 kuruş aylıkla Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Şubelerinin Vazifelerini Tetkik Komisyonu'na, 20 Recep H.1306 / M.1888'de Hesabâtı Merkeziye Şubesi Müdürlüğü'ne tayin edilerek, 23 Zilkade H.1298 / M.1880'de rütbe-i salise, 23 Recep H.1301 / M.1883'de dördüncü, 10 Recep H.1310 / M.1892'de üçüncü rütbe mecidî nişanları, 9 Rebiyulevvel H.1302 / M.1884'de saniye, 29 Ramazan H.1310 / M.1892'de mütemayiz rütbeleri tevcih edilmiştir.

Muhasebe Defteri tutma usüllerinde geniş tecrübeleri bulunduğundan Ticaret ve Nâfi'a Nazırlarının tavsiyesi üzerine 21 Recep H.1311 / M.1893'de 4000 kuruş aylıkla Ziraat Bankası Muhasebeciliğine tayin edilmiş, 28 Cemaziyelâhire H.1312 / M.1894'de rütbe-i ulâ sınıfı sanisi tevcih edilmiştir.

(88) Birinci Cihan Harbi esnasında İngilizlerin bir çok vâad ve tahrikleriyle Mekke emiri Şerif Hüseyin Paşa'nın isyanı sebebiyle azledilmesi üzerine, Mekke emirliğine Abdülmuttalib'in torunlarından olan Ali Haydar Paşa Vezir rütbesiyle H.1334 / M.1916'da tayin edilmiştir.

Şerif Ali Haydar Paşa isyanı sebebiyle Mekke'ye gidemeyerek, bir müddet Fahreddin Paşa tarafından müdafaa edilen Medine'de kalmış ve sonra Sam'a çekilmiş ve nihayet İstanbul'a dönmüştür. Mekke Emiri unvanını üç sene muhafaza etmiş ve tahsisatını almıştır.

H.1335 / M.1917'de Hicaz'da Şerif Hüseyin hükümdar olup o havâli tamamen elden çıktıktan sonra, Şerif Ali Haydar Paşa'nın Mekke emiri diye kuru bir unvan taşımamasının doğru olmayacağı nazarı dikkate alınarak, H.1338 / M.1919'da bir heyeti vuketâ kâfî ve irâde-i seniyye ile emirlik unvanı kaldırılmıştır. Böylece, Osmanlı tarihinin dört asırdan ziyade süren Mekke emirliği safhası kapanmıştır.

Muhterem bir şahıs olan ve bütün havâli Türkler arasında geçen Şerif Ali Haydar Paşa, H.1350 / M.1935'de Beyrut'ta vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. (N.O.)

24 Cemaziyelûlâ H.1313 / M.1895'de 6000 kuruş aylıkla Muhasebe-i Umumiye Maliye Muhasibeciliği Muavinliğine, 29 Rebiyulâhir H.1316 / M.1898'de 9000 kuruş aylıkla Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Muhasibeciliğine tayin edilmiş, 16 Şaban H.1314 / M.1896'da rütbe-i ûlâ sınıfı ûlâ, 26 Recep H.1315 / M.1897'de ikinci rütbe osmanî, 29 Ramazan H.1316 / M.1898'de birinci rütbe mecidî nişanları tevcih edilerek aylığı 26 Zilhicce H.1318 / M.1900'de 11.000 kuruşa yükseltilmiştir. 15 Muharrem H.1319 / M.1901'de bu görevden ayrılmıştır.

17 Muharrem H.1319 / M.1901'de Merkez Daireleri muhasebe işlemlerini teftişle görevli olmak üzere, Meclisi Maliye Azalığına tayin edilmiş ve 15 Safer H.1319 / M.1901'de 7.500 kuruş aylık tahsis edilmiştir. Daha sonra aylığına 2.500 kuruş zam yapılmıştır. 29 Recep H.1322 / M.1904'de rütbe-i bâlâyı almıştır.

Umûru Maliyede ihtisası bulunması nedeniyle 28 Şevval H. 1323 / M.1905'de Rumeli Vilayeti selâsesi Maliye Komisyonu Azalığına nakledilerek, esas memuriyetine mahsus aylığından başka şehirî 125 lira tahsis ve birinci rütbe osmanî nişanı ihсан edilmiştir.

11 Zilkade H.1323 / M.1905'de 36.000 kuruş aylıkla Maliye Nezaretine tayin edilerek, 12 Recep H.1324 / M.1906'da rütbe-i vezaret tevcih edilmiştir. Meşrutiyetin ilânını müteakip Said Paşa Kabinisinin kurulması üzerine istifa etmiştir.

Padişah'a takdim ettiği istifa dilekçesinde; "Mevcut Bakanlar Kurulu'nun icraat ve teşebbüslerinde faydalı bir yön görülmemektedir. Vatan ve Millet hakkında aldıkları kararlar, huzursuzluğa yol açacak niteliktedir. Daha doğrusu kendim de dahil olduğum halde, mevcut Bakanlar Kurulu, memleketin çözüm bekleyen âcil ihtiyaçlarına çare bulacak yeterlikte değildir. Bu sebeple Maliye Bakanlığından af buyurulmaklığımı arz ve istida ederim" demiştir.

Kâmil Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde 9 Recep H.1326 / M.1908'de tekrar Maliye Bakanlığı görevine dönmüştür. Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadrazamlığının başında 22 Muharrem H.1327 / M. 1909'da üçüncü defa Maliye Nezaretine tayin edilmiş de kabul etmemiştir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinde 7 Şaban H.1330 / M.1911'de dördüncü defa Maliye, birkaç gün sonra Dahiliye Nezaretine tayin edilmiştir. Kısa bir müddet sonra istifa etmiştir.

Kâmil Paşa'nın dördüncü Sadrazamlığı döneminde 18 Zilkade H.1330 / M.1911'de Evkaf-ı Hümayun Nazırı olmuştur.Kabinenin düşmesi üzerine 15 Safer H.1331 / M.1911'de Nazırlık görevinden ayrılmıştır.

MEHMET FEVZİ PAŞA

Şam eşrafından Azmizâde Mehmet Ali Paşa'nın oğludur. H.1275 / M.1858'de Şam'da doğmuştur. Sıbyan ve Rüşdiye Mekteplerinde öğrenim görmüştür.

21 Safer H.1296 / M.1878 Suriye Vilâyeti Meclisi İdâre Kalemine 50 kuruş aylıkla girmiştir. 8 Cemaziyelulâ H.1303 / M.1885'de 1.000 kuruş aylıkla Şam Vilayeti Nüfus Nezaretine tayin edilmiştir. 29 Cemaziyelâhire H.1308 / M.1890'da istifa etmiştir.

12 Cemaziyelûlâ H.1309 / M.1891'de 1.200 kuruş aylıkla Şam Belediye Başkanlığına tayin edilmiş, ancak Belediye'nin ikiye ayrılması üzerine 2 Recep H.1314 / M.1896'da Başkanlıktan ayrılmıştır. Daha sonra ikinci defa Belediye Başkanlığına getirilmiştir.

12 Ramazan H.1318 / M.1900'den 15 Şaban H.1327 / M.1909 tarihine kadar 2.000 kuruş aylıkla Hicaz Demiryolu İnşaat İdaresi Müdürlüğünde bulunmuştur. 16 Şaban H.1327 / M.1909 tarihinden 5 Cemaziyelûlâ H.1328 / M.1910 tarihine kadar da Müdüriyeti fahri olarak idare etmiştir.

26 Rebiyulâhir H.1330 / M.1911'de Şam Mebusluğuna, 29 Cemaziyelûlâ H.1330 / M.1911'de Meclisi Mebusân Birinci Başkan Vekilliğine getirilmiştir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde 7 Şaban H.1330 / M.1911'de 15.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilmiştir. Zelzeleden müteessir olan yapıların hasarlarını tesbit ve ihtiyaçlarını tahkik etmek üzere Meclisi Vükelâ Kararı ile Gelibolu havalisine giderek, verilen görevi yerine getirdikten sonra İstanbul'a dönmüştür.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinin istifası üzerine, 18 Zilkade H.1330 / M.1911'de Nazırlık görevinden ayrılmıştır. 5.000 kuruş işsizlik aylığı tahsis edilmiş ise de bilâhère yine Şam Mebusluğu-na seçilmiştir.

Mehmet Fevzi Paşa 22 Muharrem H.1299 / M.1881'de salise, 18 Rebiyulevvel H.1300 / M.1882'de saniye, 29 Cemaziyelûlâ H.1303 / M.1885'de mütemayiz, 20 Muharrem H.1314 / M.1896'da mirimîrânlık rütbeleri, 1 Cemaziyelûlâ H.1318 / M.1900'da Rumeli Beylerbeyi payesi tevcih edilmiştir. 14 Rebiyulâhir H.1307 / M.1889'da üçüncü, 14 Cemaziyelûlâ H.1318 / M.1900'da ikinci, 5 Recep H.1322 / M.1904'de birinci rütbe mecîdî; 20 Rebiyulâhir H.1311 / M.1893'de üçüncü rütbe osmanî nişanları, 4 Safer H.1323 / M.1905'de altın liyakat madalyası ihсан edilmiştir. Ayrıca Almanya Devleti tarafından ikinci rütbe ile birlikte kordon de purus nişanları hediye edilmiştir.

MUSTAFA HAYRİ EFENDİ

Sultan Abdulaziz Han'ın Saltanat döneminde Harput ve Trablusgarp Vilayetleri Evkaf Müdürlüklerinde bulunan ve Hakanı müşarûnileyhin saltanatının sonlarına doğru memuriyetten ayrılarak memleketi olan Ürgüp'e yerleşen, H.1305 / M.1887'de Ramazan ayının başlarında vefat eden Abdullah Avni Efendi'nin oğludur. H.1283 / M.1866'da Ürgüp'te doğmuştur. Büyük pederi Ürgüp Kadısı İbrahim Efendi, İbrahim Efendi'nin babası ulemeden nakib'ül-eşraf Abdullah Efendi, onun babası ve büyük babaları da ulemeden Abdurrahman, Hasan ve Muhammed efendilerdir.

Babasına gelinceye kadar, Karamanoğlu İbrahim Bey'in Ürgüp'te bulunan Camii kebirinin evkafına mütevellî oldukları eski vakıf defterlerinde kayıtlıdır. Babası Abdullah Avni Efendi, tevliyet vazifesini yapmak istememiştir. Babasının vefatından sonra kendisine rücu eden tevliyet görevini kabul etmeyerek, amcazadesine bırakmıştır.

Amcası Hacı Münib Efendi'den Mollacami'ye kadar okuduktan sonra, o sırada Sivas Vilayeti Adliye Müfettişi bulunan büyük biraderi Hakkı Bey'in yanına gitmiştir. Sivas'ta keramet sahibi bulunan Moralibaba Hazretlerinden Farsça okumuştur.

H.1300 / M.1882'de kardeşi Hakkı Bey ile İstanbul'a gelerek Fatih'de Karadeniz tarafında bulunan Başkürşunlu Medresesine kayıt olmuştur. Mollacami okutmakta olan Taşköprülü Abdullah Rüşdî Efendi'nin dersine "adalet" bahsinde dahil olmuştur.

H.1302 / M.1884'de babasıyla beraber Ürgüp'e gitmiştir. Tekrar İstanbul'a dönüşüne kadar

geçen iki yıllık sürede Kayseri'de kalmıştır. Burada Yağmuroğlu Medresesi'nde öğrenimine devam ederek, hücrede oturmaya hak kazanmıştır. Kayseri'de mantık, maâni beyan bedî' okumuş, yaz tatilinde de Ürgüp'te Dayısı Müftü Ahmet Tahir Efendi'den tefsir öğrenimi görmüştür.

H.1304 / M.1886'da İstanbul'a dönerek, tekrar Fatih Medresesi'ne girmiştir. Hocası Abdullah Rüşdî Efendi'nin ders halkasına "tasavvurât" dersinde dahil olmuştur. 23 Zilkade H.1312 / M.1894'de "icazetname-i ilmî (İlim Diploması)" almıştır.

Aynı yıl Hukuk Mektebine devam ederek, 8 Ağustos H.1313 / M.1895'de sınıfın ikincisi olarak, pekiyi derece ile mezun olmuştur.

19 Recep H.1297 / M.1880'de İbtidâ-i hariç ile beraber Hayri Efendi'ye Bursa Ruûsu verilmiştir. 3 Cemaziyelâhire H.1315 / M.1897'de ibtidâi dahile, 16 Cemaziyelûlâ H.1322 / M.1904'de muşle-i Süleymaniye'ye terfi ettirilmiştir.

30 Rebiyulevvel H.1316 / M.1898'de Maraş, 4 Zilhicce H.1317 / M.1899'da Trablusşam Sancağı Bidâyet Mâhkemesi Savcı Yardımcılığına, 17 Muharrem H.1319 / M.1901'de Lazkiye Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına, 20 Zilhicce H.1320 / M.1902'de Suriye Vilâyeti, 16 Recep H.1322 / M.1904'de Manastır Vilâyeti Bidâyet Mahkemesi Savcı Yardımcılığına, 18 Şevval H.1324 / M.1906'da terfian Selânik Vilayeti Merkez Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına tayin edilmiştir.

Meşrutiyetin ilânını müteakip Niğde Mebusluğuna seçilmiştir. İstanbul'a döndükten sonra, 4 Zilhicce H.1326 / M.1908'de Dâr'ul-Fünûn Hukuk Şubesi Mecelle hocalığına atanmıştır.

31 Mart Vak'asından sonra Ayan'dan Tefvik Paşa'nın Başkanlığında kurulan "Hey'eti Vükelâ"da Adliye ve Maliye Nezaretleri boşalmıştır. Bunun üzerine, 8 Rebiyulâhir H.1327 / M.1909'da Mustafa Hayri Efendi Adliye, Selânik Mebusu Cavid Beyefendi de Maliye Nezaretine atanmışlarsa da, mazeret beyan ederek afkarını istemişlerdir.

Meclisi Mebusan'ın H.1326 / M.1908 - H.1327 / M.1909'da üçüncü yıl toplantısı münasebetiyle yenilenen görevlendirmelerde; 1 Teşrinisanî 1326 / M.1910 tarihinden itibaren Birinci Reis Vekilliğine getirilmiş; 16 Zilhicce H.1327 / M.1909'da Medreset'ül-Guzât Tanzimi İ'lâmâtı Cezaiye hocalığına tayin edilmiştir.

19 Zilhicce H.1327 / M.1909'da Evkâfı Hümayun Nezâreti'ne; cesaret ve kahramanlık timsali olan Padişah'ın Rumeli'ye yaptığı seyahatte, Padişaha refakat eden Dahiliye Nâzırı Halil Beyefendi'nin yerine, 7 Cemaziyelâhire H.1329 / M.1911'de Dahiliye Nezareti Vekilliğine tayin edilmiştir. İşle-

rinin fazlalığı nedeniyle 13 Safer H.1329 / M.1911'de Dar'ul-funûn Mecelle Öğretim üyeliğinden istifa etmiştir.

Hicaz bölgesindeki hayır kurumları ve sağlık hizmetlerinin ıslah edilmesi; Huccâc-ı kirâmın has-talıkları karşı korunması amacıyla İstanbul'da teşkil olunan Hicaz Sıhhiye Meclisi Azalığına, 9 Ağustos H.1327 / M.1909'da tayin edilerek, 2 Şevvâl H.1329 / M.1911 tarihinde birinci rütbe mecdîf nişanı verilmiştir.

Hakkı Paşa'nın istifası üzerine Said Paşa'nın Sadarete tayininde, 11 Şevvâl H.1329 / M.1911'de Adliye Nezâreti ile Şurayı Devlet Başkanlığına asaleten; Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne Vekâleten atanmıştır. Bilâhare, Adliye Nezâreti ve Şurayı Devlet Başkanlığından istifaen ayrılmıştır. Bu gelişmeler üzerine, 8 Zilkade H. 1329 / M.1911'de, ikinci defa asaleten Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne getirilmiştir.

26 Rebiyulevvel H.1330 / M.1911'de Kırklar-elî'ne giden Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin dönüşüne kadar, ücretsiz olarak Nezâret'in işlerini vekâleten yürütmüştür.

Said Paşa Kabinesi'nin istifası üzerine, 6 Şaban H.1330 / M.1911'de Evkâf-ı Hümayun Nezâreti görevinden ayrılmıştır. 4 Muharrem H.1331 / M.1912'de Medreset'ül-Guzât Ceza Kanunu öğretimi üyeliğine tayin edilmiştir.

16 Safer H.1331 / M.1912'de üçüncü defa, Evkâf-ı Hümayun Nezâretine atanmışsa da, rahatsız olduğunu bildirmesi üzerine, 27 Safer H.1331 / M.1912'de görevden affedilmiştir. Nezâret bir müddet vekâleten idare olunmuştur.

21 Cemaziyelülâ H.1331 / M.1912'de dördüncü defa Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne tayin edilmiştir. 23 Ramazan H.1331 / M.1912'de Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye Hey'eti Umumiyesi Başkan Vekilliğine atanarak, 6 Zilhicce H.1331 / M.1912'de birinci rütbe osmânî nişanı verilmiştir.

18 Rebiyulâhir H.1332 / M.1913'de Evkâf-ı Hümayun Nezâreti uhdesinde kalmak kaydıyla Makâmı Meşihatı U'lya'ya atanmıştır.

Hattı Hümayun suretidir;

"Kıymetli Vezirim Mehmet Said Paşa,

Şeyh'ül İslâm Es'ad Efendi görevinden istifa etmiştir. Bütün Şer'i Mahkemeler ve İlmiye Medreseleri, Makâmı Meşihate bağlıdır. Bu kurumların, ahkâmı Şer'iye ve İhtiyâcâtı hazıraya göre, yeniden düzenlenerek ıslâh edilmeleri gerekmektedir, Evkâf-ı Hümayun'umuz Nâzırı Hayrı Efendi'nin, Müessesâtı ilmiye ve Hayriye-i Vakfiye'yi, basiretle idare etmede, gösterdiği gayret ve sarfettiği mesai bilinmektedir. Esasen kendisi tarihi ilmiye'ye mensup ve muamelâtı Şer'iyyeye vâkıf bulunmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle Mesned-i Meşihatı İslâmiye uhde-i istihâlüne tevcih ve ihâle olunarak, Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Cenâbı tevfi-kâtı Samadaniyesine mazhar buyursun. Amin. Bi hürmeti Seyyid'ül-mürselin, 18 Rebiyulâhir H.1332 / M.1913"

Recep H.1334 / M.1915 tarihinde Meşihat ve Nezâretten istifa etmiştir. Bilâhare Meclisi A'yân Azalığına atanmıştır.⁽⁸⁹⁾

Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nde görevli memurların verdiği bilgilere göre, Hayri Efendi'nin Nazırlığı döneminde aşağıdaki hizmetler gerçekleştirilmiştir.

(89) Mustafa Hayri Efendi'nin, kitabın basılmasından sonraki hayatını, şöyle özetlemek mümkündür:

14 Ekim 1918 tarihinde kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesine, Adalet Bakanı olarak girmiştir. Mondros Ateşkes Andlaşması, 30 Ekim 1918'de bu kabine tarafından imzalanmıştır.

Padişah'ın isteği üzerine İttihatçılar'ın bir bölümü ile birlikte Mustafa Hayri Efendi, 19 Kasım 1918'de Adalet Bakanlığı görevinden ayrılmıştır.

4 Mart 1919'da İktidara gelen Damat Ferid Paşa Hükümeti zamanında, Birinci Dünya Savaşı'na girmeme sebebiyle verdiği iddiasıyla, İttihat ve Terakki Partisi'nin diğer üyeleri ile birlikte, Mustafa Hayri Efendi de tutuklanarak Divan'ı Harb'e verilmiştir. Ancak, yaptığı yazılı savunma üzerine Divan'ı Harp, Hayri Efendi aleyhine bir karar vermemiştir.

Daha sonra İngilizler tarafından arkadaşlarıyla birlikte Malta'ya sürgüne gönderilmiş ve Malta'da rahatsızlanmasi üzerine Roma'ya tedaviye gönderilmiştir. Burada Atatürk'le temas halinde bulunan Hüseyin Rağıp (Baydur) Beylerle görüşmüştür. Tedavisinden sonra, bu şahısla birlikte bir İtalyan gemisiyle Antalya'ya gelmiştir. Memleketi olan Örgüp'e gitmek üzere, Afyon'a geldiğinde Rafet (Bele) Paşa kendisini karşılayarak, Mustafa Kemal'den aldığı talimat üzerine Ankara'ya gidileceğini söylemiştir. Ankara'ya geldikten sonra, Atatürk'ün birlikte çalışma teklifine, "kendisinden sonra diğer İttihat ve Terakki mensuplarının da gelebileceğini bu durumun huzuru bozacağını, Örgüp'e gittiğinde Atatürk'ün kazanması için dua edeceğini" ifade ederek karşılık vermiştir.

Bu konuşmalardan sonra Ankara'dan ayrılmasına müsaade edilmiştir. Kırşehir mebusu Müfit Hoca'nın paytonu ile Avanos üzerinden Örgüp'e gitmiştir. 7 Temmuz 1921 tarihinde Kurban Bayramı arefesinde burada vefat etmiştir. Örgüp büyük Cami Hazinesine defnedilmiştir (N.Ö.).

Muamelâtı Vakfiyenin Tanzimi:

Vakıf işlemlerini tanzim ederek gelirlerini artırmak ve tahsilâtı hızlandırmak, hizmet akışını sağlayarak, yönetimde iyileşmeyi temin etmek amacıyla, merkez ve taşrada gerekli tedbirler alınmıştır. Bu cümleden olarak, teşkilât nizamnamesi yapılmış, merkez ve taşra birimlerine gerekli talimât verilmiştir.

Duâ-gû Fodulaları:

Cami görevlileri ve vakıfta vazifeli ilgililere mahsus fodulalardan başka, duâ-gû ismi altında toplanan fodulaların miktar, şart ve tahsislerine dair vakfiyelerde açıklık bulunmuyor; ancak senetlere ve eski defter kayıtlarına dayanılarak ilgililerine ödeniyordu. Fodulalar, piyasaya tâbi olarak satılıyor, yemek için değil, kazanç temin etmek amacıyla elden ele geçiyor ve % 90'ı bedelen ödeniyordu. Bu fodulalar için her yıl Hazine-i Evkâfca ayrılan 12.000 lira, bedelcilerin menfaat temin etmelerine, vakfın ise zarara uğramasına yol açıyordu. Bu nedenlerle boşalan kadroların terkin edilmesi kararlaştırıldı. Ancak hakkın evlâda intikali, bu yolla kadroların iptal edilmesi için, çok uzun senelere ihtiyaç olduğunu gösteriyordu.

Fodulaların dışarıda satılma değerine göre, bedellerinin bir defada toptan ödenerek kaldırılması için 36.000 liraya ihtiyaç duyuluyordu. Bu miktar Evkaf Hazinesince her yıl ayrılan ödeneğin üç katına eşit bulunuyordu. H.1326 / M.1908 yılında tasarruf edilen 24.000 lira ile H.1327 / M.1909 senesi bütçesine duâ-gû fodulaları bedeli olarak konulan 12.000 lira birleştirilerek, 21 Rebiyulevel H.1329 / M.1911 - 13 Mart 1328 tarihinde çıkartılan kanunla borçlanmaya ihtiyaç duyulmaksızın, bedelleri bir defada toptan ödenmek suretiyle duâ-gû fodulaları kaldırılmıştır.

Duâ-gû Vazifeleri:

Meydana gelen hayat pahalılığı ve diğer bir takım sebeplerden dolayı, bazı vakıfların gelirleri giderlerini karşılayamıyordu. Buna karşılık, muhtelif tarihlerde, acilen ödenmesi kaydıyla düzenlenen ve bu şartlarla satılan duâ-gû vazifelerini tediye amacıyla her yıl Hazine-i Evkâftan 355.095 kuruş ödeme yapılıyordu. Vakfiye şartlarına dayanmadığı gibi, vakıfların menfaatleri ile telifi de mümkün olmayan bu ödemeye son vermek üzere, piyasa değeri ortalamasına göre 19 Rebiyulâhir H.1329 / M.1911 - 6 Nisan 1327 - tarihli kanun uyarınca duâ-gû vazife bedelleri ödenerek, bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.

İmâretler:

Çok yüce maksatlarla tesis edilmiş olan imâretler, zamanla bozularak yolsuzlukların kaynağı

haline gelmişti. Görevlilere, talebe-i ulûma ve muhtaçlara verilmekte olan yemek ve ekmekler yenilemeyecek durumda idi. Hizmetliler, bu durumdaki yiyecekleri almaktansa, bedellerini nakit olarak almayı tercih ediyorlardı. Bu durum ihtiyaç sahiplerinden ziyade şahsî menfaat peşinde koşanların işine yarıyordu. Çünkü görevlilerin yemeği için Hazine-i Evkâf bütçesinden imâretlere sarf edilen paranın ancak yarısı, hatta üçte biri ilgililerin eline geçiyor; geri kalanı, nakit ödemeyi sağlayan çıkarıcıların elinde kalıyordu.

İmâretlerden talebe-i ulûma verilen şeyler de aynı durumda idi.

Hazine-i Evkâf'tan, medreseler adına imâretlere yapılan ödemelerin, çıkar çevrelerinin eline geçmesine engel olmak amacıyla talebe-i ulûmun yemek ihtiyacını karşılamak üzere, imâretlerden verilen yemeğe karşılık, bir miktar nakit ödeme yapılmaya başlanmıştı. Ayrıca insanî düşüncelerle meydana getirilen imâretlerden, vâkıfların öngördüğü şekilde, yoksullar da yararlanamıyordu. Talebe-i ulûm ve duacılara ait işlemlerle uğraşan kimseleri zengin edecek derecede yaygınlaşan imâretlerdeki yolsuzluklara son verilmesi gerekiyordu.

19 Rebiyulâhir H.1329 / M. 1911 (6 Nisan 1326) tarihli bir kanunla, yoksulların yararlanması için biri İstanbul'da, diğeri Üsküdar'da olmak üzere iki imâretin haricindeki diğer bütün imâretlerin kapatılması kararlaştırıldı. İmâretlerden ekmek ve yiyecek alan görevlilerin aylıklarına, bunların bedeli ilâve edilmek suretiyle nakten ödenmeye başlandı. Böylece çıkar çevreleriyle uğraşmaktan, personel kurtarıldı. Yoksulların yararlanması için açık bırakılan iki imâret de disipline edildi.

Bu uygulama sonucu, tasarruf edilen ödenek, şart-ı vâkif gereğince, muhtaç olan talebe-i ulûma tahsis edilmiştir.

Personelin Ücretine Yapılan Zam:

Vakıfların yönetiminde yapılan islahât sonucu, bütçede sağlanan artışlar nisbetinde, Vakıf personeli ücretlerinin, istenilen düzeye çıkartılması için, öteden beri yıllık bütçelere ilâve ödenek konulmakta idi. Bu defa Müslümanların kiblegâhı olan Kâbe-i muazzama ile Mescid-i Nebevî'de hizmet görmekle şereflenmiş bulunan, görevlilerin ücretlerine zam yapmak üzere, 2000 lirasının sarfına, 9 Cemaziyelülâ H.1329 / M. 1911 (25 Nisan 1327) tarihli kanunla mezuniyet verilmiştir.

Evkâf Mektebi:

Vakıflarla ilgili işlemlerin şer'î hükümler ve mevzuat esaslarına göre, sıhhatli bir şekilde yürütülmesi için, mevcut personelin bilgi ve becerilerini artırmak; bundan sonra ihtiyaç duyulacak personelin yetişkin olmasını sağlamak üzere,

11 Cemaziyelûlâ H.1329 / M. 1911 (27 Nisan 1327) tarihli bir kanunla "Mekteb-i Evkâf" kurulmuştur.

Varlığına İhtiyaç Duyulmayan Vakıfların Satışı:

Muhafaza edilmesine gerek duyulmayan ve harap vaziyette bulunan vakıf binalar ile vakıf arsaların satılarak, elde edilecek para ile yeniden ilim ve hayır müesseseleri inşa edilmesi; 3 Cemaziyelâhir H.1329 / M. 1911 (19 Mayıs 1327) tarihli kanunla kararlaştırılmıştır.

Tevcih-i Cihât (Personel Atamaları):

Uzun uzadıya tetkik ve müzakerelerden sonra, 2 Ramazan H.1331 / M.1912 (23 Temmuz 1329) tarihinde irade-i seniye ile yürürlüğe konulan "Tevcih-i Cihât Nizamnamesi" ile tayinlerde uyulması gereken esaslar belirlenerek görevin ehline verilmesi hususuna tevessül edilmiştir.

Medreset'ül-Vâizin:

Kur'an'ın yüce hükümleri ve sünnet-i seniye dairesinde Dini Mübini İslâm'ın müesses medeniyet ve fazilet olduğunu, bütünleştirici konuşmalarıyla insanlığa duyurabilecek "erbabı kemâl" yetiştirmek üzere, 23 Rebiyul-ewel H.1332 / M. 1913 (6 Şubat 1329) tarihli Nizamname ile "Medreset'ül-Vâizin" kurulmuştur.⁽⁹⁰⁾

Evkâf-ı İslâmiye Müzesi:

Nefise-i İslâmiye ve âsar-ı kadime-i naderinin yok olmasını önlemek, araştırmacı ve ziyaretçilerin istifadelerine sunmak üzere, "Evkâf-ı İslâmiye müzesi" kurulmuştur. Müze'nin kuruluşunu tamamlayıp, gelişmesini sağlamak üzere, ihtisas ve tecrübe sahibi kimselerden meydana gelen bir İdare Meclisi oluşturulmuştur.⁽⁹¹⁾

Hey'eti Fenniye:

Sanayi'i hendesiyenin mimarlık, elektrik ve su mühendisliği gibi konularında ihtisas sahibi kimselerden oluşan, Nezaret Merkezinde bir "Hey'eti Fenniye" kurulmuştur. Merkeze paralel olarak ayrıca taşrada da, vakıf yapıların inşaat ve tamiratı için "Hey'eti Fenniye"ler teşkil olunmuştur.

Tamirât:

Merkezde, tarih ve mimari yönden büyük önem taşıyan hayrat yapılarında, tamirat adı altında yapılan tahribatların tashihi için, yeni baştan bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmanın bir sonucu olarak, Yeni Camii, Sultanahmet, Kılıç Ali Paşa, Şehit Mehmet Paşa; Edirne'de Sultan Selim (Selimiye), Bâyezid-i Sani; Konya'da

Sultan Selim Camii Şerifleri ile Hz. Mevlâna Der-gâhı ve Yüksek Medreseler, tarihî ve mimarî özelliklerine uygun olarak tamir edilmişlerdir.

(90) 23 Rebiyulevvel H.1332 / M.1913 (Şubat 1329) tarihinde yayımlanan Nizamnameye göre "Medreset'ül-Vâizin" in ders programı şöyledir (N.Ö.):

1. Tefsir
2. Hadis ve üsûlü hadis
3. İlim-i kelâm ve Tarihi İlim-i Kelâm
4. İlim-i Fıkıh
5. İlim-i Üsûlü Fıkıh
6. Feraiz (Miras Hukuku) ve İntikâl Kanunu
7. Siyeri Nebî
8. Tarih
  - a. İslâm Tarihi
  - b. Osmanlı Tarihi
  - c. Türk Tarihi
  - d. Medeniyet Tarihi
  - e. Dinler Tarihi
9. Coğrafya (Bilhassa Osmanlı ve İslâm Coğrafyası)
10. Osmanlı Edebiyatı
11. Arap Edebiyatı
12. Fars Edebiyatı
13. Riyâziyat
  - a. Matematik
  - b. Geometri
  - c. Cebir
14. İlim-i Hey'et (Astronomi) Uygulamalı
15. Tabiiyyât
  - a. Hikmet (Fizik)
  - b. Kimya
  - c. Mevâlid-i Selâse (Mâden, Nebat, Hayvan olmak üzere tabiatın üç âleminden bahsedilen ilim)
16. Felsefe
  - a. İlim-i mantık
  - b. İlim-i ahvâli ruh
  - c. İlim-i ahlâk
  - d. İlim-i mâ-ba'd'et-tabiiyye (Metafizik)
  - e. Felsefe Tarihi (Bilhassa İslâm Felsefesi Tarihi)
17. İlim-i İctima' ve Terbiye (Sosyoloji)
18. Mâlumât-ı Hukukiye
  - a. Muhtasar Hukuk Nazariyesi.
  - b. Kanun ve Nizamnameler
  - c. Ceza Hukuku
  - d. Vakıf Hukuku
  - e. Cemaat-İslâmiye Teşkilâtı
19. İlim-i İktisat ve Maliye (Nazariyenin yanında Maliye ile ilgili, Kanun ve Tüzükler de kısaca okunacaktır.)
20. Hıfzısihha (uygulamalı olarak, hastaya ilk müdahale metodları da okutulacaktır.)
21. Hitabet ve Mev'ıza (uygulamalı olarak)
22. Beden Eğitimi.

(91) Evkâf-ı Hümayun Nazırı Hayrî Efendi tarafından, Müzeyi kurmak üzere aşağıdaki şahıslar görevlendirildi.

Birinci Vakıf Hanı:

Urizdibak karşısındaki Vani Efendi Medresesi ve Zeynep Sultan Camii Şerifi yanında, yeni baştan inşa edilmiştir. İşhanında, birçok mağaza ve 40 dükkân bulunmaktadır.

İkinci Vakıf Hanı:

Sultan Hamamı'nda, harap çeşme ve hazine yeri ile bitişik vakıf arsa üzerine inşa edilmiştir. Bodrumlu, müteaddit mağazaları ve 24 bürosu bulunmaktadır.

Üçüncü Vakıf Hanı:

Beyoğlu-Ağa hamamı'nda tamamen yıkılmış bulunan Kuloğlu Camii yerine –Bostancı'da yeni bir cami yaptırıldıktan sonra– "Üçüncü Vakıf Hanı" yapılmıştır. Altında iki mağaza; üstünde çamaşırılık, mutfak, banyo gibi hertürlü müstemilâti havi büyük, küçük daireler bulunmaktadır.

Dördüncü Vakıf Hanı:

19 Rebiyülâhir H. 1329 / M. 1911 tarihli kanunla kapatılarak, yerlerine vakfa gelir sağlayacak akar inşa edilmesi kararlaştırılan imârethanelerden, Hamidiye İmâreti yerine "Dördüncü Vakıf İşhanı" inşa edilmiştir. Altında bir geçitle birçok mağazaları ve üst katlarda da 175 bürosu bulunmaktadır.

Talebe Yurdu (Beşinci Vakıf Hanı):

Bir Bodrum ile bir zemin ve üç fevkâni kattan mürekkeptir. Konferans salonu, kütüphane, hamam ve 100 öğrenci kapasitelidir. Ayrıca yeteri kadar idâri odalar ve gerekli diğer müstemilâti havidir. Şehzadebaşı'nda vakıf arsa üzerine temeli atılan inşaat, içinde bulunulan durum nedeniyle şimdilik durdurulmuştur.⁽⁹²⁾

Medreset'ül-Guzât:

Süleymaniye Camii önündeki Eski Öğretmen Okulu harap bir vaziyette bulunuyor ve aynı zamanda öğrenciye kâfi gelmiyordu. Bu nedenle Bayezid'de Kaptan İbrahim Paşa Camii bitişigindeki vakıf arsaya "Medreset'ül-Guzât" inşa edilmiştir. Kalorifer masrafları dahil, binanın yapımı için, o günkü parayla 11.000 lira harcanmıştır. Bina, bodrum hariç üç katlıdır. Beş dersane, toplantı salonu, yemekhane, teneffüşhane ile idareye ait yeteri kadar odayı ihtiva etmektedir.

Bostancı Mekteb-i İbtidaiyesi:

I. Sultan Abdulhamid'in Bahçekapı'daki imaretinin yerine, Dördüncü Vakıf İşhanı inşaatı sırasında; Sirkeci köşesindeki sebil ile fevkâni mektebin kaldırılması gerekmişti. Kaldırılması kararlaştırılan sebil, Zeynep Sultan Camii köşesine aynen nakledilmiş, yıkılan mektep ise Bostancı semtinde yeniden inşa edilmiştir.

Tefrişi dahil okulun yapımı için toplam 3.660 lira sarfedilmiştir. Okulda beş dersane, üç idarî oda, bir teneffüşhane bulunmaktadır.

Bostancı Camii:

Beyoğlu-Ağa Hamamı'nda Müderris Kuloğlu Camii arsasına Üçüncü Vakıf İşhanı inşa edilmişti. Buna karşılık, camie ihtiyacı bulunan Bostancı semtinde, I. Sultan Abdulhamid'in mektebi bitişigine yeni baştan kubbeli bir cami inşa edilmiştir. Üç kubbesi ve son cemaat mahalli bulunan camiın yapımı için 4.520 lira harcanmıştır. Ayrıca Makriköy'de de kubbeli bir cami yaptırılmıştır.

Kemerhatun Camii:

III. Sultan Selim'in dadılarından Kemerhatun tarafından Beyoğlu'nda inşa ettirilen ve zamanla apartmanlar arasında harabe haline gelen cami, yeni baştan inşa edilmiştir. Yapımı için 2.840 lira harcanmıştır.

Bebek Camii:

Boğaziçi'nde Bebek'te III. Sultan Ahmet tarafından ahşap olarak yaptırılan cami, zamanla harap hale gelmişti. Camiın bu vaziyette kalması uygun görülmediğinden, aynı yerde yeniden kargir kubbeli bir cami yaptırılmıştır. Rih-tim ve çevre düzenleme masrafları hariç, camiın yapımı için 4.676 lira harcanmıştır.

I. Sultan Abdulhamid Medresesi:

I. Sultan Abdulhamid'in Bahçekapı'daki Medresesi ile kütüphanesi, Sultan Selim İmâreti arsasına yeniden inşa edilmiştir. Üç kat bir bodrumdan ibaret olan bina, 16.000 liraya malolmuştur. Bodrum katında; mutfak, yemekhane, banyo ve lavabolar bulunmaktadır. Diğer katlarda dersaneler ve idâri odalar vardır. Kütüphane ise, okuma salo-

riilmiştir. Su'rayı Devlet Azalığından Emekli Kece-cizade Resat Fuat, Eski Şehr-emini ve İstanbul Meb'usu İsmet, Divân-ı Muhasebât ikinci Başkanı Ermenâk, Vilâyet Mumtaze ve Muhtâre Kalemi Muduru İbn'ul-emîn Mahmut Kemâl, Maarif Nezareti Telif ve Terceme Dairesi Üyelerinden Mehmet Ziya, Muze Mudurlugune tayin edilen Ahmet Hakkı Bey'le birlikte, Yönetim Kurulu Üyeleri; mebanî-i vakfiyeyi aylarca tetkik ettikten sonra, san'at niteliği taşıyan eser ve esyaları toplayarak, Süleymaniye İmaretinde, bütün şartları haiz büyük bir muze açtılar. Müzenin işleyiş tarzını düzenleyen bir de yönetmelik çıkardılar. Böylece kuruluş hazırlıkları bitirilen muze, 1 Cemaziyelâhire H.1332 / M.1913'de resmî bir terenie hizmete açılmıştır.

Daha sonra, Adliye Nezareti Teftiş Kurulu Başkanı Ali Bâshempa Bey de İdare Meclisi Azalığına tayin edilmiştir. İdare Meclisi, haftada bir gün Resat Bey'in Başkanlığında, Muzede toplanarak, gündemde bulunan konuları görüşüyordu.

(92) Birinci Cihan Savaşı'nın çıkması üzerine inşaat durdurulmuştur. Daha sonra 5'inci Vakıf Hanının Emin-önü Seyh Mehmet Gaylani Mahallesi Mimar Kemâleddin Caddesinde inşa edildiği ve sözkonusu vakıf arsasının başka maksatlar için değerlendirildiği anlaşılmaktadır (N.O.).

nu ve gerekli diğer odalardan meydana gelmektedir.

Üsküdar'da Ayazma Mektebi:

III. Sultan Mustafa'nın Üsküdar'da bulunan ahşap mektebi harap ve ihtiyaca kâfi gelmiyordu. Bu nedenle aynı yere yeniden kâgir bir okul yaptırılmıştır. İnşaata 5.000 lira harcanmıştır. Bu meblağ, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından verilmiştir. Okul üç katlıdır. Binada, altı dersane ile hey'eti idâreye ait odalar, teneffüshane ve yemekhane bulunmaktadır.

Göztepe Mektebi İbtidaiyesi:

Göztepe'de bir mektep yaptırılması kararlaştırılmıştır. İhale bedeli olan 5.250 lirayı Müdafaa-i Milliye Cemiyeti karşılamıştır. Üç kâgir kat üzerine inşa edilen bu okul, diğerlerinden büyüktür. Yedi dershanesi, yeteri kadar idâri odaları, yemekhanesi ve teneffüshanesi mevcuttur.

Fatih Camii'nin Elektrikle Aydınlatılması:

Memleketimizde ilk defa, minareleri dahil Fatih Camii elektrikle aydınlatılmıştır. Camiin mimari yapısını ve tezyîni güzelliklerini bozmamak için, elektrik kabloları eski kandiller içerisinden geçirilmiştir. Elektrik tesisatının döşenmesi için 873 lira harcanmıştır.

Mahmut Şevket Paşa Türbesi:

Eski Sadrazamlardan Şehit Mahmut Paşa'nın Şişli'deki Hürriyet-i Ebediyye tepesindeki kabri üzerine bir türbe inşa ettirilmiştir.

Fethiye Medresesi:

Fethiye Camii bahçesine, Sadrazam Sinan Paşa merhum tarafından inşa ettirilen medrese, son derece harap hale gelmişti. Bu nedenle 5.000 lira sarfedilerek, bir kat üzerine oniki oda ile hamam, mutfak ve gerekli diğer müstemilâtı havî bir medrese, yeniden inşa edilmiştir.

Medreset'ül-Hattatîn:

İslâm san'atının en önemlilerinden olan yazı, tezhip ve ciltciliğin yeniden ihyası amacıyla daha önce Hâce Tahsin merhum'un "Dâr'ul-İlim" olarak kullandığı, Bab-ı Âli civarındaki vakıf kâgir mektep restore edilerek, bu yerde, "Medreset'ül-Hattatîn" açılmıştır. Memleketin en ünlü hat ve tezhip üstadları bu medreseye hoca olarak atanmıştır. Medresenin hızlı bir gelişme göstermesini sağlamak üzere; yönetimi, Evkaf-ı İslâmiye Müzesi İdare Meclisi ve Müdüriyetine verilmiştir.

Gurebâyı Müslimîn Hastahanesi:

Bezmiâlem Valide Sultan'ın Yenibahçe'de hayrat olarak inşa ettirdiği Gurebâyı Müslimin hastahanesi'ni, yeni gelişmelere uygun bir şekilde genişletmek amacıyla, bir cephesi Şehremini Tram-

vay yoluna bakan "Barutçu bostanı" ismiyle bilinen bahçe, Valide Sultan Vakfı adına satın alınmıştır. Yine aynı gaye ile hastahane çevresinde bulunan evler istimlak edilerek, temin edilen bu arsalar üzerine yeni hastahane inşa edilmiştir. Arsanın Tramvay yoluna bakan cephesinin birinci seviyesinde idare binası, ikinci seviyede dahiliye servisine ait beş pavyon ile bir ameliyathane, bir de hamam; üçüncü seviyede diğer hasta koşulları ile morg, mutfak, çamaşırhane ve makina dairesi bulunmaktadır.

İkinci seviyede bulunan daireler, birbirlerine birer katlı geçitlerle bağlanmıştır. Ayrıca, her seviye, arabaların hareketine müsait meyilli yollarla birbirleriyle iribatlandırılmıştır.

İdarehane binası, bir bodrum, iki tam kat ve yarım çatı arasından ibarettir. Alt katta poliklinik odaları, hastaların yatarak dinlenmeleri için bir bölüm, laboratuvarlar, yönetici odaları, eczâne, konferans salonu, bayan hasta bakıcılar için seminer odaları, doktor yatakhaneleri ve gerekli diğer müstemilât bulunmaktadır.

Hasta pavyonları: Her katta sıra ile onbeş yataklı hasta koşulları, dinlenme salonları, lavabo ve banyo mahalleri, doktor ve hastabakıcılara ait odalar, su ve yemek istemek için küçük bir mutfaktan oluşmaktadır.

Amaliyât-ı Cerrahiye binası: Küçük, büyüklü ameliyathane salonları ve gerekli üniteler bulunmaktadır.

Hamam Dairesi: Su ile tedavi için gerekli olan üniteler; buharlı sıcak hamamlar; kum ve elektrik banyoları, istirahat ve masaj bölümlerinden meydana gelmektedir.

Bir bütün olarak, bu hastahane 300 yatak kapasitelidir.⁽⁹³⁾ Bu bölümlerin inşası için 132.000 lira harcanmıştır.

Elektrikli Tramvay:

Üsküdar-Kısıklı-Alemdağı elektrikli tramvay hattının Üsküdar-Kısıklı bölümünün düzeltilerek, rayların döşenmesi, yolların kısmen parke taş, kısmen şose olarak yapımı, 35.000 lira harcanarak tamamlanmıştır. Tramvayın işletilmesine ait makinaların park ve bakımlarını yapmak üzere, 7.500 lira harcanarak, Üsküdar'da Selâmsız'daki vakıf arsaya bir fabrika binası inşa

(93) Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Yönetiminde bulunan Vakıf Gureba Hastahanesi; 63 doktor, 30 hemşire, 25 idarî, 7 teknik, 152 yardımcı personel ve 400 yatak kapasitesi ile hizmete devam etmektedir. Yılda 71540 Poliklinik yapılmakta, 3436 hasta yatırılmakta, 2345 hasta ameliyat edilmektedir.

Bitirilmek üzere olan 700 yataklı ek tesislerin hizmete girmesiyle hastahänenin yatak kapasitesi 1100'e ulaşacaktır. Yeni binalarla Balkanların en büyük Kanser arama-tarama merkezi, ve Kardiyoloji üniteleri hizmete girecektir. Hastahane tam teşekküllüdür. 15 dalda ihtisas veren bir statüye sahiptir (N.Ö.).

edilmiştir. Elektrik makinaları, teller, direkler, arabalar ve gerekli diğer malzemeler 46.000 liraya Almanya'daki "Birağman" elektrik şirketine; arabaların muhafaza ve tamirine ait demir arabalık binasının, demir aksamı 5.575 lira, kârgir aksamı da 5.500 liraya ihale edilmiştir.

Müessesâtı İlmiye-i Vakfiye:

Ecdâdımızın övgüye lâyık bir tefekkür ile inşa ve vakfettikleri mekteplerin şu andaki durumları, üzerinde ibretle düşünülmesi gerekir bir haldedir. Bu durumu düzeltmek amacıyla Evkâf Nezareti Teşkilâtını yeniden düzenleyen, 5 Şaban H. 1330/ M.1911 (7 Temmuz 1328) tarihli Nizamnamenin 18'inci maddesi ile "Müessesâtı İlmiye-i Vakfiye İdâresi" kurulmuştur.⁽⁹⁴⁾ Giderlerin karşılanması ve onarımlarının yapılması bakımından Evkâf Nezâretine; eğitim ve teftiş bakımından da Maarif Nezâretine bağlı olan okullarda, mevzuat dağınıklığını gidererek, birlik ve disiplini sağlamak amacıyla, iki Nezaret yetkililerinin bir araya gelmesiyle bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonca 13 Mayıs 1329 (H.1331 / M.1912) tarihinde imzalanan protokole göre, Sultanahmet'te bulunan Cevri Kalfa Kız İlkokulu vb. gibi binaları iyi durumda olan 8 ilkokul, öğrenci sayısının artması halinde iade edilmek üzere, Maarif Nezaretinde bırakılarak; geri kalan 242 okulla Bayezid Kütüphanesi-i Umumiyesinin haricindeki diğer bütün kütüphanelerin yönetimi, Evkâf Nezareti'ne devredilmiştir. Söz konusu okul binalarının büyük bir kısmı, sağlık şartlarından ve temizlikten yoksun bulunuyordu. Bunun yanında, ders veren öğretmenler ya çok yaşlı ya da mesleklerinde yetersiz kimselerdi. Bu noksanlıkları giderici, gerekli tedbirler alınmıştır.

Yeni binalar yapılıncaya kadar, mevcut okullardan 19 adedi, 1-4 sınıflı şekilde yeniden düzenlenerek, geçici bir süre kullanmak üzere tamir edilmiştir. Öğrenim için gerekli olan her türlü ders araç ve gereçleri tamamlanmıştır. Bu okulların öğretmenleri yenilenerek, disiplin ve düzen sağlanmıştır. Büyük 6 dershaneyi, müdür ve öğretmen odalarını; atölye, yemek ve teneffüs salonları ile gerekli diğer bölümleri havî Bostancı'da I. Sultan Abdulhamid; Üsküdar-Ayazma'da III. Sultan Mustafa Mektepleri gibi mükemmel okul inşa edilerek, öğretime açılmıştır. Eğitime elverişli olmamasından dolayı öğretime kapatılan okulların öğrencileri için yeni okullar yapılıncaya kadar, iki üç yıl ihtiyacı karşılamak, kız ve erkek öğrencilere mahsus olmak üzere geniş bahçeler içerisinde bulunan ve eğitim için yeterli bulunan konaklar seçilerek, küçük bir tadilatla okul haline getirilmiştir.

Kütüphaneler:

İstanbul'da, uygun bir yere, her türlü üniteye sahip 400-500 bin cilt kitabı içine alacak büyük bir kütüphane binası yaptırılmasına karar verilmiştir. Bu binanın inşasına kadar, geçici tedbir olarak; ışıktan yoksun rutubetli binalarda çürümekte ve böceklenmekte olan "âsârı eslafı" yok olmaktan kurtarmak üzere, birkaç kütüphanenin tamiri ile söz konusu kitapların buralara nakledilmesi, bu kütüphanelerin yeniden tanzimi ile araştırmacıların istirahatlerini temin edecek surette tefrişi ve elektrikle aydınlatılması; bunlardan her birinin bir iki ana bölüme ayrılarak, bu bölüme ait tüm kitaplarla, diğer konulara ait kitaplardan da birer nüshanın bu kütüphanelerde yer alması kararlaştırılmıştır.

Bu karar doğrultusunda, seçilerek tamir edilen Ragıp Paşa Kütüphanesi edebî ilimlere; Nür-i Osmaniye Kütüphanesi tarih ilimlerine; Köprülü Mehmet Paşa kütüphanesi fen ve tabiat ilimlerine; Hekimoğlu Ali Paşa, Murat Molla ve Fatih Kütüphaneleri, tefsir hadis-i şerif, fıkıh ve diğer şerî ilimlere tahsis olunmuştur.

Hamidiye kütüphanesi yerine, Sultan Selim Camii bahçesinde, medrese bitişiğinde iki katlı yeni bir bina yapılmıştır. Bu binanın bir bölümüne şer'î ilimlere ait kitaplar; diğer bölümlerine de, geçen sene Rusya'dan getirtilen Türk ve Şark kavimlerinin, dil, edebiyat, tarih, coğrafya, etnoğrafyasına ait, şark medeniyetine dair bilgileri ihtiva eden; Rus, Alman, Hollanda, Finlandiya, İngiliz, Fransız ve diğer lisanlarla yazılmış, 1000 cildi aşkın yabancı kaynaklı kitaplar konulmuştur.

Evkaf-ı İslâmiye Matbaası:

Şehzadebaşı-Vefa Caddesinde bulunan Tabhane Medresesi tadilen tamir edilerek, 19 Mart 1332 (H.1335 / M.1916) tarihinde "Evkaf-ı İslâmiye Matbaası" ismiyle mükemmel bir matbaa tesis edilmiştir. Bu matbaada, en güzel bir şekilde bir çok eser basıldığı gibi, Ahmet bin Ali er-Razî Hazretlerinin "Ahkam'ül-Kur'ân" isimli tefsiri de basılmıştır.

"Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Teracimî Ahvali" ismindeki

(94) Müessesâtı İlmiye-i Vakfiye Müdüriyeti : Madde 18: Müessesâtı İlmiye-i Vakfiye Müdüriyeti: Bir müdür ile lüzumu kadar memur-daktilo ve mufettisten meydana gelir.

Görevi: Vakıf mektep ve medreselerin hakkıyla istifade edilecek bir hale getirilmesi ile bu okullarda yönetim, ders programları ve imtihanlarla ilgili tüm işlemlerin düzeltilmesi, eğitimin düzeltilmesi için gerekli görülen mevzuat düzenlenmesi dahil her türlü tedbir almak ve uygulamaya koymaktır. Kütüphaneleri idare etmek, kitapların tertip ve tanzimini sağlamak ve mevcut kitapların kataloglarını hazırlayarak onların husnu muhafazasını sağlamak da "Müessesâtı İlmiye-i Vakfiye İdâresi'ne aittir. (N.Ö.).

bu eser, Mustafa Hayri Efendi'nin Nâzırlık döneminde —herhangi bir masrafa lüzum gösterilmeksizin— hazırlanarak, Evkâf-ı İslâmiye Matbaasında basılmıştır.(95)

Mustafa Hayri Efendi, Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne ilk tayininde Nezâretin genel durumu ve yönetim şekli hakkında, Devletin çeşitli kademelerinde hizmet görmüş, tecrübe sahibi bazı kimselelere mektuplar göndererek, bu konudaki görüşlerini sormuş, böylece hem kadirşinas karakterini izhar etmiş, hem de bu şahısların yazılı ve sözlü olarak beyan ettikleri görüşlerinden istifade etmiştir. Yazılı görüş beyan edenler arasında bulunan, eski Sadrazamlardan Said Paşa merhumun, Viyana'dan gönderdiği mektubun sureti aynen aşağıya alınmıştır:

Evkâf-ı Hümayun Nezâreti Celilesine,

Devletlü Efendim Hazretlerine,

18 Cemaziyelâhire H.1329 / M.1911 (2 Haziran 1327) tarihli tahrirâtı devletlerini Viyana'da bulunduğum sırada aldım. Derecesiz memnun oldum. Beni bahtiyar eden mektubunuz, şahısmdan samimi teveccühlerinizi esirgemediğinizin en güzel ifadesidir. Şükranlarımın kabulünü rice ederim.

Kanun-ı Esasi'nin 111'inci maddesi gereğince, her kazada "Cemaat Meclisleri" kurulsun idi, bu durum "muamelâtı vakfiye-i İslâmiye"nin merkezi yönetimden ayrılmasını sağlayabilirdi. Ayrıca Evkâf Nezâreti'nde bulunacak kişilerin esas görevlerinin, Bakanlar Kurulunun genel siyaseti ile pek ilgisi bulunmamaktadır. Bu nedenle her kabine değişikliğinde, Evkâf Nazırı'nın değişmesine gerek görülmeyebilir. Bu düşünceye karşı, diğer bir görüş de, Evkâf Nazırı'nın Bakanlar Kurulu'na girmemesi halinde, Vakıf Hukukunu ilgilendiren bir hususun görüşülmesinde, şimdiki gibi müsbet sonucun alınmayacağı endişesidir. Bu endişeye dayanarak, Evkâf Nâzırı'nın Vekiller Hey'etinde bulunması gerektiği hususundaki düşünceler beyan edildikten sonra, bu konudaki âcizane görüşlerim sorulmaktadır.

Mâlîmu âlileri olduğu üzere, siyasi haklarına sahip olan milletlerde, kendi kendini yönetme hakkı mevcuttur. "Hakimiyeti millîye" kuralı da buna dayanmaktadır. Yalnız, doğrudan yönetimi mümkün olmayan memleket işleri, halka niyabeten seçilmiş veya atanmış kişilerce yürütülür. Bunun haricindeki diğer kişisel muameleler ise, doğrudan alakadârına aittir. İnsanoğlu hemcinsine yardım konusunda, muhtelif yollardan birini seçmekte ve bu sistemin yönetimini, duruma göre, uygun göreceği vasıtaya tevdi' etmektedir. Mademki buna hakkı vardır; o halde vakıf yönetiminde hükümetin tavassutunu kabule mecburiyet yoktur. Bu kaide-nin (Demokrasinin) müsellem olmadığı zamanlarda

bile, bizde, geçen asrın (18'nci asır) ortasına kadar, tevliyetleri makâmı saltana ait olan "evkâf-ı Selâtin" müstesna, diğer vakıfların yönetiminde, vakıfların belirlediği esaslara göre, mütevellülerin tam muhtariyetleri vardı. Şimdi kabintılarını görerek, harabiyetine ve yok olmalarına üzüntü ile baktığımız çeşitli hayır müesseseleri, o bağımsızlık döneminde meydana getirilmiştir. Mevcut yönetim, Hasip Paşa'nın Nazırlık döneminde kabul ettirdiği muhtesattandır. Bir taraftan yeni kanunî düzenlemelerin diğer taraftan da, ecdadın vakıflarının yönetimini, mütevellüleri ihtiyarlarına terk etmelerinde yarar düşünülmelidir. Beyan buyurulan merkeziyet usulü ki, -Vakıfların Yönetimini "Erkân-ı Hükümet"ten bir Nezâretin idaresinde toplamaktır. buna lüzum görülmeyerek, amacı "Kanun-ı Esasi" de açıklandığı üzere, vakıf işlerini cemaat meclislerine vermek lâzım geliyor. Ne var ki, eskiden birçok vakıflarda müsadere usulünün uygulanmasında ve vakıf mallarının dürüst bir şekilde yönetilmesinde, güzel ahlâkın büyük tesirleri vardır. Müsaderenin kaldırılması, vakıf kurma düşüncesini sınırlamıştır. Ahlâkın değişmesi ise, mütevellülerin yolsuzluklarına neden olmuştur. Ayrıca, vakıftan yararlanacak kimselerin ihtiyaçları, sosyal anlayışla ilgilidir. Vaktiyle çok faydalı olan bir vakıf, zamanın geçmesiyle insanoğlunun ihtiyacını ya hiç karşılayamaz veya çok cûzî bir ihtiyacı karşılayacak hale gelebilmektedir.

Bu hususlar düşünülerek; evvelâ hayır ve hasenât fikrinin basın-yayın ve telkin metodlarıyla sosyal bünyemize uygun hale getirilmesi, vakıf yapacakların mevcut ihtiyaçları karşılayacak şekilde vakıf tesisine alıştırılması; mütevellülerin yolsuzluktan men edilmesi gerekir. Gerek İstanbul'da gerekse diğer vilâyetlerde bulunan vakıf binaların fotoğraf ve plânları gözden geçirilerek, mimarlarımızın ekseriyetinde görülen içtihat farklılıkları ortadan kaldırılmalı, tesbit edilecek şartlara göre kendi bünyemize uygun binalar yaptırılmalıdır. Yapılan onarımlar aslına uygun olmalı, inşaat ve onarım yatırımları tetkik edilerek, gereksizleri ayıklamalıdır. Bunlarla birlikte, diğer hususlarda da aynı dikkat ve hassasiyetin gösterilmesi kaydıyla Evkâf Nezâreti'nin ibkâsı fikrine iştirak ederim. Fakat, Vilâyetlerde bulunan Evkâf Müdürlerinin icraatlarından tek başlarına Nezârete karşı sorumlu olmaları yerine; yalnız vilâyet veya mutasarrıflık merkezlerinde değil, her ilçede birer "Cemaat-ı İslâmiye Meclisi" kurulsun, hem her mahalde vakıfların en iyi bir şekilde yönetilmesi sağlanmış, hem de "Kanun-ı Esasi"nin bu konuyla ilgili hükümleri istisnasız uygulanmış olur. Zannederim, bu meclislerin üyelerini ikinci derece bir seçimle tayin etmek gerekir.

(95) Kitabın basımı, İbrahim Hayrullah Beyefendi'nin ve kâletî döneminde yapılmıştır (N.Ö.).

Evkâf Nezâreti görevinde bulunacak kişinin, Bakanlar Kuruluna dahil olması hususunda ileri sürülen görüşler yerindedir. Özellikle vakıflarla ilgili kanun tekliflerini, Meclis-i Mebusân ve A'yanda savunacak kimse, kabine üyelerinden bulunursa, o vakit tesiri daha başka olur.

Diğer Meşrutiyet hükümetlerinde, hayır müesseseleri Belediyelerin, "Vücûh-i birr'e ait hususlar ise, Dahiliye Nezareti'nde bulunan Muavenât-ı Umumiye Müdürlüğü'nün yönetiminde bulunuyor. Asârı atika-i nefise ki, meşhur mabetler, tarihi ve mimari özelliklere sahip türbeler ve diğer yapılar bu kısımdandır. Bunlar da Sanayi-i Nefise Nezâreti'ne bağlıdır. Eğer Meşrûât Devletlerde, hayır müesseseleri için ayrı bir bakanın "Vekiller Hey'eti"nde bulunmaması bizde "Evkâf Nezâreti"ni kabine erkanından saymaya mani görülüyorsa, Evkâf Nezâreti'nin diğer bir Nezâreti de deruhte etmesi kabildir. Şöyle ki; bazı memleketlerde örnekleri olduğu gibi, Mezhebler İdaresi Adliye İdaresinden ayrılarak Mezâhib Nezâreti; veyahut Osmanî topraklarının büyük bir kısmının vakıf arazisi bulunması gerekçe gösterilerek Defteri Hâkânî Nezâreti ile Evkâf Nezâreti birleştirilebilir.

Mektubunuzdan, gerekli teşkilâtlanma için, bir kanun teklifi hazırlanmakta olduğunu anladım. Seçkin karakteriniz ve tecrübeleriniz nedeniyle bu kanun teklifinin mükemmeliyetinden ve vakıfların iyiye yöneltileceğinden şüphe etmiyorum. Bu bakımdan teşkilât konusunda teferruata lüzum görmedim. Yalnız müsaade edilirse, şu iki hususu hatırlatmak istiyorum:

Bu seyahatimde Sırbistan'dan geçerken Niş'de ancak iki minare görebildim. Halbuki, eskiden birçok cami mevcuttu. Sofya'da ise Kara Mustafa Paşa Camii Müslümanların elinden alınmış, diğer İslâmî eserler harabe haline getirilmiştir. Bu durumun meydana gelmesinde esas sebep, İslâmî yönetimin oralardan kalkması ise de, bu yörelerde halen oturmakta olan müslümanların kendi vakıflarını muhafazada, gerekli hassasiyeti göstermedikleri de bir gerçektir.

Acaba, bizimle İdarî yönden bağımlılıkları kalmamış olan yerlerde bulunan cami ve mescitlerin sayımlarını yaptırmak ve onları yıktırmaktan kurtarmak için bir çare düşünülemez mi? Bosna ve Hersek hakkında iki Devlet arasında yapılan anlaşmaya, İslâm şiarının muhafazası ve ehâlinin millî serpuşumuz olan fes giymeleri için bazı hükümler konulmuştu. Macaristan ve Viyana'da Bosna ehâlisinden olan askerleri hep fesli gördüm. Demek ki bu yerlerin Avusturya'ya katılmasından sonra da anlaşma hükümlerine riayet ediliyor. Fakat "Bulgaristan Cemaat-ı İslâmiyesi"ne mahsus ve Makamı

Meşihat-ı İslâmiye'nin "Nüfuzu selâhiyetini" açıklamak üzere, yine vaktiyle kabul ettirilen, âdât ve nizamât şimdi terk edilmiş, cami ve mescitler de bu atalete dahil edilmiştir. Bilmem ki, o âdet ve düsturların tekrar iadesine imkân var mıdır? Var ise, alâkâdâr olan arkadaşlarınızla birlikte durumu görüşerek bir çare bulunması, yüce himmetlerine bağlıdır.

Dua, saygı ve bağlılığımı açıklamaya neden olan teveccühünüzün devamını dileyerek, mektubumu bitiriyorum. Emr-ü irade hüküm sahibi Padişahınıdır.

26 Cemaziyelâhire H.1329 / M.1911 (11 Haziran 1327)

Viyana Meclis-i A'yan Reisi
Said

İBRAHİM HAYRULLAH BEY (Vekil)

İbni Haldun Mukaddemesi mütercimi, eski Şeyh'ül-İslâm'lardan Pîrîzade Mehmet Sahip Efendi Sülalesinden Şeyh'ül-İslâm Mehmet Sahip Molla Beyefendinin oğludur. Muharrem H. 1276 / M.1859'da İstanbul'da doğmuştur.

Özel ve resmî okullarda temel bilgileri aldıktan sonra, Hukuk Mektebine devam ederek, 3 Safer H. 1306 / M.1888'de pekiyi derece ile mezun olmuştur.

H.1300 / M.1882'de Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi Zabıt Kâtipliğine fahri olarak atanmıştır. 1 Şubat H.1301 / M.1885'de 50 kuruş aylık bağlanmıştır. 22 Eylül 1304 / M.1888'de Başsavcılık Yardımcılığı refakatına, 17 Kanunuevvel 1306 / M.1891'de Başsavcılık Kalemî Başmümeyyizliğine, 29 Kanunuevvel 1307 / M.1891'de Başsavcı Yardımcılığına tayin edilmiştir.

7 Zilhicce H. 1285 / M. 1868'de tevcih olunan bâibtidai-i hariç İstanbul Müderrisliği Ruûsu, 9 Zilhicce H. 1307 / M.1889 Musile-î Süleymaniye raddesine vasil olmuştur.

28 Kanûn-i sanî 1312 / M.1896'da Beyoğlu Bidayet Mahkemesi üyeliğine, 6 Mart 1315 / M.1899'da Adliye Nezareti Havale Müdürlüğüne, bu göreve ilaveten Tetkiki Muamelât-ı Teftişîye Komisyonu Başkanlığına, 28 Mayıs 1316 / M.1900'da Umuru Hukukiye Müdüriyetine, 28 Kanûn-i sanî 1317 / M.1911'de Hukuk Mektebinde kurulan Hey'eti Mümeyyize üyeliğine nashedilmiştir.

24 Temmuz 1317 / M.1901'de rütbe-i ûlâ sınıfı sanisi, 19 Kânun-i evvel 1319 / M.1903'de rütbe-i ûlâ sınıfı ûlâ, 3 Rebiyulevvel H.1318 / M.1900'da üçüncü osmanî 23 Şaban H. 1323 / M.1905'de ikinci rütbe mecidî nişanı, 23 Mayıs 1322 / M.1906'da Hicaz Demiryolu nikel madalyası tevcih edilmiştir.

7 Kanûn-i sanî 1322 / M.1906 tarihinde İstanbul İstinâf Hukuk Dairesi Başkanlığına, 30 Nisan 1325 / M.1909'da ilave memuriyet olarak Şurayı Devlet Reisinin Başkanlığında kurulan İhtilâf Mercî Encümeni Üyeliğine tayin edilmiştir.

1324 / M.1908 senesi, Meclisi Mebusan Azalığı için yapılan seçimde, belediyede toplanan Hey'eti Teftişîye üyeliği ve başkanlığında bulunmuştur.

2 Eylül 1325 / M.1909'da Selânik Valiliğine tayin edilerek, 18 Cemaziyelâhire H.1329 / M. 1911'de birinci rütbe Mecidî nişanı tevcih edilmiştir.

17 Kanun-i sani 1327 / M.1911'de İstanbul Valiliğine nakledilmiştir. 10 Teşrin-i evvel 1328 / M. 1912'de bu görevden alınmıştır. Bir gün Vilâyeti müşariniyhe vekâletini ifâ etmiştir.

11 Kanûn-i sanî 1327 / M.1911'de Adliye Nezaretine atanmıştır. 14 Kanûn-i sanî 1328 / M. 1912'den 15 Nisan 1329 / M.1913 tarihine kadar Evkâfı Hümâyun Nezareti'ni vekâleten yürütmüştür. 4 Haziran 1329 / M.1913'de İbkaen Adliye Nezaretine tayin edilmiştir. 10 Eylül 1329 / M. 1913'de altın donanma madalyası, 24 Teşrin-i evvel 1329 / M.1913'de birinci rütbe osmanî nişanı ihсан buyurulmuştur.

15 Mayıs 1330 / M.1914'de diğer görevlerine ilaveten ikinci defa Şurayı Devlet Başkanlığı Vekilliğine, 20 Nisan 1332 / M.1916'da bu başkanlığa asaleten tayin edilmiştir. 26 Nisan 1332 / M. 1916'da Başkanlık görevine ilâveten ikinci defa Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti Vekâletine getirilmiştir.

20 Nisan 1331 / M.1915'de uhdesine fahri süvari mülazim-i saniliği verilmiştir. 10 Ağustos 1332 / M.1916'da mülazim-i evvelliğe terfi ettirilerek, harp madalyası i'ta olunmuştur.

11 Rebiyulâhir H.1335 / M.1916 (22 Kanûn-i sanî 1332)de kabine değişikliğinde Şurayı Devlet Başkanlığı ile Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti Vekâle-

tinden ayrılarak Meclis-i A'yân Üyeliğine atanmıştır.⁽⁹⁶⁾

İlgili memurların verdiği bilgilere göre İbrahim Hayrullah Bey'in Nezârete vekâleti döneminde aşağıdaki hizmetler gerçekleştirilmiştir:

İlk vekâletinde; Medine-i Münevvere'de külliye halinde bir medrese tesisi için nizamname hazırlanarak, yürürlüğe konulmuştur. Nizamnameye dayanılarak, özel bir komisyon kurulmuş bir talimatname hazırlanmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda, Nezâret teknik elemanlarınca hazırlanan plâna göre inşaata başlanmıştır. İ. Hayri Efendi'nin Nazırlığı döneminde Mimar Nihat Bey'in kontrolünde binanın birinci katı tamamlanmış, Birinci Cihan Savaşının çıkması üzerine inşaat geçici olarak durdurulmuştur.

Vakıf kütüphanelerin tertip ve tasnifi bunların tevhidî ile kitapların bir yerde toplanması, araştırmacı ve okuyuculara kolaylıklar sağlanması için bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonca, münasip bir yer temin edilinceye kadar, kitapların uygun görülen kütüphanelere konulması kararlaştırılmıştır. Kitapların tertip ve tanzimi çalışmalarına İ. Hayri Efendi'nin Nâzırlık döneminde devam edilmiştir. Daha sonra İbrahim Hayrullah Bey'in Vekâletinde bazı binalar istimlak edilerek, Süleymaniye Salis ve Rabi Medreselerinin kütüphane haline getirilmesi için, gerekli çalışma başlatılmıştır.

İkinci Vekâletinde Fatih Camii çevresine, sonradan yapılan binalar ortadan kaldırılmış, türbe ve çevresi genişletilerek yeniden tanzim edilmiştir. Cami girişindeki dükkanlar yıkılarak, Tabhane medresesi meydana çıkartılmıştır.

Camii ve mescid görevlilerini düzene sokup sınıflandırarak, maaşlarını artırmak amacıyla önceden kurulan komisyon tarafından belirlenen esaslar doğrultusunda, Şurayı Evkâfca alınan karar, İbrahim Hayrullah Bey'in ikinci vekâleti zamanında, bazı değişikliklerle kabul ve tasdik olunarak yürürlüğe konulmuş, Din görevlileri, belirli bir kadroya bağlanmıştır.

Daha önceleri Mısır'da yapılmakta iken, verilen izin ve Meclîsi Vükelâ kararı uyarınca, Hilafet Merkezinde, İ. Hayri Efendi'nin Nâzırlığı döneminde yapımına başlanan Kabe-i muazzama'nın örtüsü, İbrahim Hayrullah zamanında tamamlanarak, o sırada Kabe emini bulunan şahsa teslim edilmiştir.

(96) İngilizler tarafından 67 İttihat ve Terakki mensubiy-le birlikte H.1335 / M.1920 tarihinde Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgün sonrası İstanbul'a dönmüş ve H.1352 / M.1934 tarihinde vefat etmiştir.

Mezarı İstanbul-Karacaahmet 8'inci adadı, babası ile annesinin yanındadır. (N.Ö.)

Hazırlanan yeni mevzuat gereğince, H.1334 / M.1915 senesi Ramazan'ında, ilk defa Medrese-i Hattat'ın'de, Evkâf-ı İslâmiye Müzesi İdare Meclisi Başkan ve üyelerinin gözetiminde, Hat San'atından çeşitli örnekler sunulan bir sergi açılmıştır.(97)

Hayri Efendi'nin Nâzırlığı döneminde Medine-i Münevvere'yi ziyaret eden Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili, Enver Paşa'nın, Harem-i Şerif ve Mescid-i Nebevi çevresinin genişletilmesi hususunda istekte bulunması üzerine, Nezâretçe, İnşaat Genel Müdürü Mimar Kemâlettin Bey, Medine-i Münevvere'ye gönderilmiştir.

Kemâlettin Bey'in hazırladığı plân ve rapor gereğince, İbrahim Hayrullah Beyefendi'nin ikinci vekâletinde, Harem-i Şerif etrafında bulunan binalar istimlak edilerek, çevrenin genişletilmesine ve tanzimine başlanmıştır.

İbrahim Hayrullah Bey, bizzat Mekke ve Medine'ye giderek, istimlak ve çevre düzeninin en iyi bir şekilde yapılması için, işin başında bulunmuştur. Harem-i Şerif dahilinde ve Hücre-i Saadet'de bulunan fazla eşya kaldırılarak, yeni baştan düzenlenmiştir. Bunlara ilaveten, Cenet'ül-Baki'de, Ehl-i Beyt Hazretleri ile Hazreti Osman (r.a.)'ın mübarek türbeleri tezyin edilmiştir.

Harem-i Şerif'te her namaz vaktinden önce, birer "cüz-ü Kur'ân-ı Kerim" okuyarak, ayda 5 hatim etmek üzere, 5 hafız tayin edilmiştir.

Harem-i Şerif ve Mescid-i Nebevi'deki hatip ve müezzinlerin bir nizam ve intizama sokulması hakkında bir nizamname hazırlanmıştır. Medrese-i Külliye'nin şubesi olmak üzere, bir Hatipler Medresesi açılmasına teşebbüs edilmiştir. Ayrıca, mübarek beldelere ait suların sağlık şartlarına uygun olarak akmalarını temin etmek amacıyla plânlar hazırlattırılmıştır.

Hayri Efendi'nin Nâzırlık zamanında hazırlanan bu kitabın basımına, İbrahim Hayrullah Beyefendi'nin vekâleti döneminde başlanmıştır.

MUSA KAZIM EFENDİ (Vekil)

Erzurum Vilâyeti Tortum kazasından İbrahim Efendi'nin oğludur. H.1275 / M.1858'de Tortum'da doğmuştur.

Çocukluk yıllarında okuyup yazmayı ve terbiyeye dair ilk bilgileri, o havalide meşhur Nakşibendi Şeyhlerinden Mehmet Efendi'den öğrenmiştir. Daha sonra Balıkesir'de oturan amcası Ahmet Efendi'nin yanına giderek, orada bulunan alimlerden Bağçiler'li Ali Lutfi Efendi ve diğer alimlerden İlm-i Kelâm'a kadar ilim tahsil etmiştir.

H.1300 / M.1882'de İstanbul'a gelerek, Padi-

şahın yakınlığını kazanan Kadıasker Eşref Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Bir kaç hafta sonra, zamanın meşhur hocalarından Hafız Şakir Efendi'nin öğrencileri arasına katılmıştır. Burada şerh-i akâidin bidayetinden başlayarak, H.1307 / M.1889'da, temel bilgilerden bedî-beyana kadar diploma almıştır.

Mezuniyetinden sonra açılan yeterlik imtihanını kazanarak, Fatih Camii'nde "Cami"den ders okutmaya başlamıştır. H.1318 / M.1900 senesinde, icazet vermeye hak kazanmıştır.

H.1313 / M.1895'de İstanbul rûs-u hümayunu verilerek, H.1315 / M.1897'de Hukuk Fakültesi "Mecelle" öğretim üyeliğine tayin edilmiştir. Daha sonra Mekteb-i Sultani'de Akaid, Dar'ul-funun'da usul-u fıkıh ve fıkıh, Dar'ul-mualliminde de mantık dersleri okutmuştur. İlmî rütbesi, tedricen yükselerek, mahreç payesine ulaşmıştır. 1 Muharrem H.1325 / M.1907'den itibaren Halep Mevleviyetini zabtelemiştir.

Yine bu sene, Daire-i meşihatte, tetkik-i müellefât meclisi başkatipliği ile azalığına ve meşrutiyetin ilânını müteakip Maarif Nezâreti'nde, Meclisi İlmi ve Meclisi A'yân azalıklarına tayin edilmiştir.

5 Recep H.1328 / M.1910'da Makamı Meşihat-ı İslâmiye nâsıp buyurulmuştur.

Hattı Hümayun Sureti:

"Kıymetli Vezirim Hakkı Paşa,

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin rahatsızlığı nedeniyle istifası üzerine boşalan, Meşihatı İslâmiye'ye; ehliyet ve rütbe yönünden layık görülen Hey'eti A'yân'dan Musa Kazım Efendi'nin atanması uygun görülmüştür. Cenab-ı Hak muvaffak buyura"

(97) Evkâf Nâzırı İbrahim Hayrullah Bey, elinde bulunan en güzel hat san'atı örneklerinin ve levhalarının sergide teshirine musaade etmiştir. Ayrıca İdare Meclisi Başkanı Keceçizade Reşad Fuat ve üyelerden İbn'ul-Emin Mahmud Kemâl Beyler de bazı san'at eserlerini ve hat örneklerini teshire koyarak, serginin mukemmel olmasına katkıda bulunmuşlardır.

İlk nüvesi bu sergi ile atılan "Vakıf Hat San'atı Müzesi" bazan açılıp bazan kapanarak günümüze kadar gelmiştir.

Eide mevcut koleksiyonlar: 1967 yılında, Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı İstanbul-Vatan Caddesi'nde bulunan Halıcılar Medresesinde "Türk Vakıf Yazı San'atları Müzesi" ismiyle, ziyarete açılmıştır. Ancak semtin ziyarete müsait olmaması ve personel yetersizliği nedeniyle 1976 yılında Muze kapanmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne yeniden restore edilen Bayezid Medresesinde, 28.10.1984 tarihinde "Türk Vakıf Hat San'atları Müzesi" olarak, yeni bir düzenleme ile tekrar ziyarete açılmıştır. Müzede, Hattat Padişah'lardan II. Mahmud, II. Abdulhamid ve Abdülmecid'in hatları, Sami Efendi, Kadıasker İzzet Efendi gibi meşhur hattatların eserleri teshir edilmektedir.

Ayrıca, küffî, nesih, sulus Kur'an-ı Kerim'ler, rik'â, divanî, siyakat yazı çeşitleriyle yazılmış eserler, XV, XVI ve XVII'nci asırda tezhiplenmiş Kur'an cüzleri, muhtelif camilerden gelmiş tarihi değere haiz levhalar yer almaktadır. Sergilenen eserlerin toplamı, 1030'a ulaşmaktadır (N.O.).

Said Paşa merhumun, 8'nci sadrazamlığı döneminde, 7 Şevval H.1329 / M.1911'de Mustafa Kâzım Efendi, Şeyhülislâmlık görevinde bırakılmıştır.

Hattı Hümayun Sureti:

"Kıymetli Vezirim Said Paşa,

İbrahim Hakki Paşa'nın istifası nedeniyle, bilinen ehliyet ve tecrübelerinizden dolayı Sadrazamlık görevi uhdenize verilmiş ve Meşihat-ı İslâmiye'ye Musa Kâzım Efendi ibkaen tayin edilmiştir. Kanun-i Esasi'nin değişik 27'nci maddesi gereğince, Hey'eti Vükelâ'yı teşkil ederek, zevatın intihap ve arzını irade ederim. Cenab-ı Hak muvaffakiyeti hayriyeye mazhar buyursun. Amin"

10 Muharrem H.1330 / M.1911'de Medreset'ül-Vâizin'de "Tefsir" medreset'ül-Kudat'ta da "Dürer" öğretim üyeliğine tayin edilmiştir. Halen bu iki öğretim üyeliği görevi uhdesinde bulunmaktadır.

5 Recep H.1334 / M.1915'de ikinci defa Makam-ı Meşihate getirilmiştir.

Hattı Hümayun Sureti:

"Kıymetli Vezirim Mehmet Said Paşa,

Şeyh'ülislâm Hayri Efendi'nin rahatsızlığı nedeniyle istifası üzerine mesnedi meşihatte bulunduğu dönemlerde görülen ehliyet ve faziletini binaen, Hey'eti A'yân azasından Musa Kâzım Efendi, Şeyhülislâm'lığa atanarak, kendisi Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Cenab-ı Hak cümlemizi; her hayırlı iş ve davranışta muvaffak buyursun. Amin. Bihürmeti seyyid'il-mürselin."

11 Rebiyulâhir H.1335 / M.1916'da yapılan Sadaret değişikliğinde Musa Kâzım Efendi, Meşihatte bırakılmış, bu göreve ilâveten kendisine Evkâf-ı Hümayun Nezâreti Vekilliği görevi de verilmiştir.

Hattı Hümayun Suretidir:

"Kıymetli Vezirim Mehmet Talat Paşa,

Mehmet Said Paşa'nın rahatsızlığından dolayı vuku' bulan istifası üzerine sizin bilinen ehliyet ve liyakatinize binaen, Sadrazamlık görevi, vezaret rütbesiyle uhdenize tevcih edilmiştir. Meşihat-ı İslâmiye, Musa Kâzım Efendi üzerinde bırakılmış, teşkil olunan hey'eti cedide-i vükelâ'nın tasdikî Hümayunumuza iktirân eylemiştir. Hâl ve zamanın ehemmiyet ve nezaketi herkesce malum olduğundan, Devletimizin selâmeti haliye ve âtiyesinin te'mim ve esbabı saadet ve terakkiyatının temini için, Hey'eti Vükelânuzla birlik ve beraberlik içerisinde gerekli görülen işlemleri yapıp gayret etmeniz, bilinen meziyetleriniz nedeniyle sizden beklenmektedir.

Hemân Cenab-ı Hak mülk ve milletin selâmeti doğrultusunda olacak mesa-i hayriyenizi, tevkifatı ilâhiyesine makrur buyursun. Amin. Bihürmeti Seyyid'il-mürselin"

Muharrem H.1335 / M.1916'da Medreset'ül-mütehassisin'de Hikmeti İlâhiye dersini okutmaya başlamıştır. Halen bu dersi okutmaya devam etmektedir.

"Safvet'ül-Beyan fi Tefsir'il-Kur'an" ismiyle mükemmel bir tefsir kitabı yazmış; (Bu tefsirin ancak I'inci cildi yayınlanabilmiştir.) "Sure-i ihlâs", "Sure-i'alak" ve "Sure-i Kehf"i mutasavvifane tefsir etmiştir. Mutasavvifini kirâmdan Mehmet Cemalettin Nuri Efendi'nin "Vahdet-i Vücut"a dair H.950 / M.1543'de Arapça olarak yazdığı eseri, Bedrettin Simavi'nin "Varidâtı'nı, Celâl Devanı'nın "Hürâ ve zürâ" risalesini, İmam-ı Gazâli Hazretlerinin "Tehafüt"ü ile İbn-i Rüşd'ün "Ecvabe"si ni tercüme etmiştir. Mekteb-i Sultânî'de okuttuğu İlm-i Kelâm'dan "âkd'ül-Hakâik" ismiyle bir risale-i nefise vücuda getirmiştir. "İslâm'da cihat" ismiyle meşhur olan eseri basılmıştır.

Musa Kâzım Efendi⁽⁹⁸⁾'nin çeşitli gazete ve dergilerde ilmi konularda neşredilmiş, birçok makaleleri mevcuttur.⁽⁹⁹⁾

(98) Musa Kâzım Efendi, dört defa Meşihate getirilmiştir. Toplam, Meşihatlik süresi 5 yıl, 1 ay, 4 gündür. Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan Mondros Mütarekesi döneminde, İttihat ve Terakki önderleri ile birlikte, Damat Ferid Paşa Hükümeti tarafından Musa Kâzım Efendi de tutuklanarak Bekirağa Bölüğüne hapsedilmiştir. Burada kurulan Askeri Mahkeme 14 Şevval H.1337 / M.1919 tarihli kararıyla Musa Kâzım Efendi'yi 15 yıl kürek cezasına çarptırmıştır. Ancak, aynı kararda bu ceza geçici olarak sürgün cezasına çevrilmiştir.

İngilizler tarafından 67 İttihat ve Terakki mensubunun Malta'ya gönderilmesine rağmen Musa Kâzım Efendi Edirne'ye sürgüne gönderilmiştir. 10 Ocak 1920 tarihinde, sürgün bulunduğu Edirne'de vefat etmiştir. Mezarı Muradiye Camii bahçesinde, Mezar taşı kitabesinde, "İngilizler tarafından mazlumen Edirne'ye sürülen ve burada vefat eden Seyh'ül-İslâm Musa Kâzım Efendi'nin kabridir. Ruhuna Fatiha. 10 Kanunusani 1920" ibaresi yazılıdır (N.Ö.)

(99) Bir komisyon tarafından hazırlanan ve Evkaf-ı İslâmiye Matbaasında H.1330 / M.1911'de basılan

251 + 5 sayfalık eser, burada bitti. Kitap, vakıf hakkında genel bir bilgiden sonra, Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kuruluş tarihi olan 1825 yılından 1916 yılına kadar, Nâzırlık yapmış olan 248 Bakanın hal tercümeleri ve Nâzırlık dönemlerinde gerçekleştirdikleri hizmetleri kapsamaktadır.

Kısmet olursa, Evkâf İdaresinin bundan sonraki tarihçesini biz hazırlayacağız. 1916 - 1920 "Nâzırlık" 1920 - 1924 Ser'kiye ve Evkâf Vekâleti" dönemlerini, ayrı makaleler şeklinde hazırlayıp önce Vakıflar Dergisinde yayınlıyacağız. Yine, aynı yöntemlerle 10 yıllık zaman dilimleri halinde, Genel Müdürlük dönemlerini de yazarak, konuyu günümüze kadar getirmek istiyoruz.

Şu anda bir proje olarak tasarladığımız bu çalışmayı tamamlayabilirsek, Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Türkiye Cumhuriyet Hükümeti'nin ilk yıllarına rastlayan, Vakıfların yönetimi ile ilgili uygulamalara ışık tutmuş olacağız.

Vakıflar Dergilerinde, bölümler halinde yayınladığımız ve bundan sonra yayınlıyacağımız çalışmalarını, bir kitap haline getirmek, projemizin son halkasını teşkil edecektir (N. Ö.).